

Nemzetközi bíróságok döntései

Szerző: CSAPÓ Zsuzsanna

Affiliáció: egyetemi docens, NKE, KRE

Rovat: Nemzetközi jog

Rovatszerkesztő: Sulyok Gábor

Lezárás dátuma: 2018.07.31

Idézési javaslat: CSAPÓ Zsuzsanna: „Nemzetközi bíróságok döntései” in JAKAB András – FEKETE Balázs (szerk.): Internetes Jogtudományi Enciklopédia (Nemzetközi jog rovat, rovatszerkesztő: SULLYOK Gábor) <http://ijoten.hu/szocikk/nemzetkozi-birosagok-dontesei> (2018). Konkrét szöveghelyre való hivatkozáshoz javasoljuk a szövegbeli bekezdésszámok használatát, pl. [8] vagy [12]–[18].

Míg a XX. század első felében mindössze egyetlen állandó nemzetközi bíróság funkcionált, napjainkra e bíróságok száma megsokszorozódott. Rengeteg döntés születik ma már e testületek előtt, különösen ami az emberi jogi bíróságokat illeti, de legyen szó akár államközi vitákat elbíró fórumokról vagy nemzetközi büntetőbíróságokról. Az állandó bíróságok mellett a már jóval régebbi időktől létező választottbíróságoknak ugyancsak jelentős a szerepük ma is a nemzetközi viták békés rendezésében. E bíróságok ítélkezési gyakorlata (adott fórumoknál véleményező gyakorlata is) kétségtelenül hozzájárul a nemzetközi jog fejlesztéséhez. Jogalkalmazó funkciójuk mellett azonban jogalkotásról a nemzetközi bíróságok esetében nem beszélhetünk. Vagyis a nemzetközi jog forrásai közé – mint a nemzetközi szerződések, nemzetközi szokásjog, általános jogelvek, egyoldalú aktusok, nemzetközi szervezetek bizonyos határozatai – nem sorolhatjuk be a bírói döntéseket. A nemzetközi bíróságok ítéletei (legyenek akár állandó, akár választottbíróságok) természetesen kötelezik a peres feleket, de csakis őket. Nincs a nemzetközi jogban precedensrendszer. A bíróságokat nem kötik sem saját korábbi döntéseik, sem más bíróságok határozatai. Mindez azonban nem jelenti, hogy e fórumok ne utalnának sűrűn ítéleteikben, tanácsadó véleményeikben megelőző megállapításaikra vagy más bíróságok állásfoglalásaira. Ezt kifejezetten gyakorta teszik, vagyis az aktuális ügyben hozott döntésük megindokolása során számtalanszor visszaköszönek az érvelésekben a megelőző határozatok, a lehetőség azonban adott az eltérésre. Mindazonáltal a joggyakorlat koherenciájának követelménye természetesen a következetes esetjog felvázolására ösztönzi a bíróságokat. A nemzetközi bíróságok tehát a visszautalások, kereszthivatkozások során a korábbi határozatokra sosem mint kötelező precedensekre támaszkodnak, hanem csak mint az eldöntendő ügyben irányadó jogi normák megállapításának segédeszközeire.

Tartalomjegyzék

- 1. A nemzetközi bíróságok döntéseinek tipizálása**
- 2. A nemzetközi jogforrások rendszere és a bírói döntések. Alapvetések**
  - 2.1. A Nemzetközi Bíróság (1946–) Statútumának 38. cikke
  - 2.2. A Nemzetközi Bíróság (1946–) Statútumának 59. cikke
  - 2.3. Az Állandó Nemzetközi Bíróság (1922–1946) Statútumának releváns rendelkezései
  - 2.4. Kulcskérdések

3. **A bírói döntések mint „a jogszabályok megállapításának segédeszközei”**
  4. **Hivatkozások korábbi nemzetközi bírói döntésekre**
  5. **Van-e a nemzetközi bíróságoknak a jogalkalmazó funkció mellett jogalkotó hatáskörük is?**
  6. **A nemzeti bíróságok döntéseinek helye a nemzetközi jogforrások rendszerében**
  7. **Záró gondolatok**
  8. **JEGYZETEK**
-

1. A nemzetközi bíróságok döntéseinek tipizálása

[1] A nemzetközi (állandó és választott) bíróságok (->nemzetközi bírászkodás) eljárásai során született döntések testet ölthetnek ítéletek, tanácsadó vélemények, végzések, egyéb határozatok formájában.^[1]

[2] A peres eljárásokat érdemben lezáró ítéleteknek (*judgment/judgement, arrêt/jugement*)^[2] jogi kötőerejük van, a bennük foglaltak a peres felekre kötelezők. Hozzáteendő, hogy a procedúra kezdetén akár kérdésként felmerülhet az is, van-e egyáltalán jogosultsága eljárni a nemzetközi bíróságnak adott ügyben. Ilyen esetben a joghatóság megállapításáról születik döntés, szintén ítélet formájában. Ha a bíróság joghatóságának hiányát állapítja meg, az ügyben érdemi döntésre már nem kerül sor. Nemzetközi büntetőbíróságok (->nemzetközi büntetőbírászkodás) ugyancsak ítéletben határoznak a vádlott büntetőjogi felelősségéről, ha pedig bűnösségét állapítják meg, szintén – egyazon vagy külön^[3] – ítéletben döntenek az elítélre kiszabott büntetés neméről, mértékéről is.

[3] Véleményező eljárás lefolytatására nem minden nemzetközi bíróság jogosult, de amelyet alapító okiratukban felhatalmaznak erre a létesítő államok,^[4] azok – felkérésre – tanácsadó véleményben (*advisory opinion, avis consultatif*) határozhatják meg álláspontjukat az adott nemzetközi jogi dilemmáról. A tanácsadó vélemények (kivételt ugyan tűrően)^[5] csak ajánlás jellegűek, azaz nemzetközi jogokat és kötelezettségeket nem keletkeztetnek.

[4] Míg az ítéletek és a tanácsadó vélemények a peres vagy a véleményező eljárások érdemi lezárásaként születnek,^[6] a nemzetközi bíróságok az eljárásaik során felmerült kérdéseket végzések (*order, ordonnance*) formájában rendezik. Így végzést bocsátanak ki példának okáért a periratok benyújtására szabott határidőkről, helyszíni szemle elrendeléséről, perek egyesítéséről, a perbeli beavatkozás elfogadhatóságáról, szakértők kinevezéséről,^[7] ügyvéd, tanácsadó kizárásáról, az eljárás felfüggesztéséről, folytatásáról, a bizonyítandó tények megjelöléséről, tanú kihallgatásának peres fél általi indítványozásáról, perújítási kérelem elfogadhatóságáról, költségmentességi kérelemről^[8] (nevezhetjük e döntéseket akár procedurális vagy pervezető végzéseknek is) vagy a felek jogainak megóvását biztosítani hivatott ideiglenes intézkedések^[9] elfogadásáról. Továbbá az eljárások érdemi döntés nélküli megszüntetését is végzésbe foglalják a bíróságok, azaz amikor törlik az eljárást az ügylajstromból, mert példának okáért visszavonta a felperes a keresetet, a felek megegyeztek egymással, a kereset oka fogyottá vált.^[10] Az Európai Unió Bírósága a nyilvánvalóan elfogadhatatlan, a nyilvánvalóan megalapozatlan, vagy a nyilvánvalóan megalapozott fellebbezéseket szintén végzésben bírálja el.^[11] A Nemzetközi Büntetőbíróság (ICC) szintű végzést kibocsátva dönt például a bűncselekmények áldozatainak kárpótlásáról, legalábbis első fokon, másodfokon ugyanis már ítélet születik e tárgyban.^[12] A végzések ugyancsak kötőerővel rendelkeznek.^[13]

[5] Ami az egyéb határozatokat illeti: Az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) határozatban (*decision/décision*) rendelkezik a hozzá forduló panaszos – legyen az állam vagy magánszemély^[14] – kérelmének elfogadhatóságáról s ítéletben dönt a kérelem érdeméről.^[15] (Ha a panaszt a Bíróság elfogadhatatlannak nyilvánítja – sok más ok mellett példának okáért mert az egyéni panaszos

névtelenül nyújtotta be kérelmét –, az érdemi elbírálásra már sor nem kerülhet.) Az Európai Unió Bírósága ugyancsak határozatban (*decision/décision*) rendeli el – ha az uniós jog egységességének, koherenciájának érdekében azt szükségesnek tartja – a Törvényszék döntéseinek felülvizsgálatát (az így megindult felülvizsgálati eljárás tárgyának érdemi elbírálását immár ítéletbe foglalja a Bíróság.)^[16] Szintén határozatokat (*decision/décision*) hoz – a fent említett ítéletek és végzések mellett – a Nemzetközi Büntetőbíróság a vád megerősítése tárgyában, de az ICC esetében a pervezető döntéseket ugyancsak határozatoknak nevezik (azaz példának okáért határozat szól arról, mely bíró elnököl a fellebbviteli kamarában, miként vehetnek részt sértettek az eljárásban stb.).^[17] A nemzetközi büntetőbíróságok által hozott döntések sorát bővítik a (nemzetközi) bűncselekménnyel alaposan gyanúsítható személyek bíróság előtti megjelenését biztosítani hivatott letartóztatási parancsok vagy idézések is.

2. A nemzetközi jogforrások rendszere és a bírói döntések. Alapvetések

[6] Ha meg kell felelnünk arra a kérdésre, hogy a nemzetközi bíróságok ítéletei, tanácsadó véleményei, végzései, egyéb határozatai (netán a nemzeti bíróságok döntései) részét képezik-e a nemzetközi jogforrások rendszerének, célszerű e tekintetben az ENSZ Alapokmányához, pontosabban a Nemzetközi Bíróságnak az Alapokmány részét képező Statútumához fordulnunk, s a releváns rendelkezéseket megvizsgálnunk.

2.1. A Nemzetközi Bíróság (1946–) Statútumának 38. cikke

[7] Ha arra kell választ adnunk, hogy vajon a bíróságok döntései jogforrásnak számítanak-e vagy sem, iránymutatóként a Nemzetközi Bíróság Statútumának 38. cikke (->[nemzetközi jog](#)) szolgálhat számunkra. E paragrafus írja le, hogy a „Világbíróság”^[18] mely forrásokból meríthet, ha az államok a köztük lévő vitás kérdések eldöntésére kérik fel e testületet.^[19]

[8] Miután a 38. cikk (1) bekezdése tisztázza, hogy a Bíróság az államok által elé terjesztett jogvitákat egyrészt [*a*] pont] az általuk elfogadott nemzetközi szerződések, továbbá [*b*] pont] a nemzetközi szokásjog szabályai, valamint [*c*] pont] az általános jogelvek figyelembe vételével döntheti el, a *d*) pont, kiemelten hangsúlyozva a különbséget a felsorolás első három eleme és az enumeráció negyedik pontja között, a bírói döntéseket és velük együtt a legkiválóbb jogtudósok tanítását „mint a jogszabályok megállapításának segédeszközeit” említi. Olybá vehetjük, hogy a nemzetközi szerződések, a nemzetközi szokásjog és az általános jogelvek jogforrásként,^[20] míg a bírói döntések és a doktrína (->[a különböző nemzetek legkiválóbb publicistáinak tanítása](#)) csupán megismerési^[21] forrásként – a releváns nemzetközi jogi normák megismerési forrásaként – használhatók fel a Bíróság által a peres ügyek megoldásakor. Utóbbiak szerepe jelentős, megkérdőjelezhetetlen, de nem sorolhatók a jogforrások közé. Hogy valóban így kell-e értelmeznünk e distinkciót, e dilemma az alábbiakban kerül körüljárásra.

2.2. A Nemzetközi Bíróság (1946–) Statútumának 59. cikke

[9] Mielőtt azonban az előző kérdés kibontását mélyrehatóan megkezdենék, a Statútum egy másik cikkét is érdemes górcső alá vennünk. A 38. cikk maga is továbbutal a Statútum egy másik paragrafusára, *d*) pontja ugyanis ekként rendelkezik: „az 59. cikk rendelkezéseinek fenntartása mellett a bírói döntéseket és a különböző nemzetek legkiválóbb publicistáinak tanítását, mint a jogszabályok megállapításának segédeszközeit” kell figyelembe vennie a Bíróságnak eljárásai során.

[10] E kapcsolódó 59. paragrafus rövidre szabva rögzíti: „A Bíróság határozata csak a perben álló felekre és csak az eldöntött ügyben kötelező.”^[22] E kijelentés jelentése és a jelentősége a következő: a Statútum szerint – legalábbis a Nemzetközi Bíróság szisztémájában – nem működik az angolszász nemzeti jogrendszerekre jellemző precedensrendszer (->[precedens](#)), a Bíróság nincs kötve a *common law* rendszerében (->[a common law jogrendszerek](#)) ismert *stare decisis* (a döntés

fenntartása)^[23] szabályhoz.^[24] Vagyis a Nemzetközi Bíróság (de vajon minden más nemzetközi bíróság esetében és viszonylatainkban is igaz-e ez az állítás) nem köteles előző döntéseire tartani magát. Az alábbiakban e kérdés kifejtésére is részletesen sor kerül.

[11] Történeti visszatekintésként mindenekelőtt azonban ajánlatos egy pillantást vetni az ENSZ főszervei közé tartozó Nemzetközi Bíróság elődjére, a Nemzetek Szövetsége idején funkcionáló Állandó Nemzetközi Bíróságra. Érdekes ugyanis feltárni, hogy a világtörténelem első állandó nemzetközi bírósága^[25] hasonló, netán azonos alapokon működött-e a korábbi döntések kötőerejét illetően.

2.3. Az Állandó Nemzetközi Bíróság (1922–1946) Statútumának releváns rendelkezései

[12] Jelen alapvetések között a következőket szükséges sommázva leszögezni. Amikor 1945-ben az új világszervezet, az Egyesült Nemzetek Szervezetének felállításáról döntöttek, egyúttal világossá tették azt is, hogy ugyan érdemes a második világháború után *tabula rasá*t nyitni, s ezért nem élesztették fel poraiból az 1940-ben tevékenységét beszüntető Állandó Nemzetközi Bíróságot,^[26] hanem egy új világbíróság mellett alakult ki konszenzus, ámde ezen új bírói fórum voltaképp átvette a stafétát elődjétől, s forradalmi novumokat az új Statútum nem tartalmazott elődjéhez képest.^[27]

[13] Feltétlen megállja helyét az utóbbi állítás a fent citált 38. és 59. cikkek kapcsán. Az Állandó Nemzetközi Bíróság Szabályzata^[28] ugyanis – szintén e dokumentumban is a 38. és az 59. cikkek – minimális szóhasználatbéli eltérésekkel ugyanazt rögzítette 1920-ban, mint ahogy az két és fél évtizeddel később ismét megtörtént a Nemzetközi Bíróság életre hívásakor.^[29]

2.4. Kulcskérdések

[14] Megismerkedve kiindulási alapunkkal, azaz a Nemzetközi Bíróság (és jogelődje) Statútumának releváns rendelkezéseivel, mélyebbre ásva a következő kulcskérdések várnak feleletre. Mit jelent a „jogszabályok megállapításának segédeszközei” kitétel? Eltérhetnek a nemzetközi bíróságok korábbi döntéseiktől? Figyelemmel követik, utalnak egymás döntéseire az egyes nemzetközi bíróságok, törvényszékek? Hivatkozhatom-e az eljárásban (államok vitájában egyikük képviselőjeként vagy épp – emberi jogaim sérelmére jogorvoslatot kereső vagy nemzetközi bűncselekmény feltételezett elkövetése miatt vádlottak padjára ültetett – magánszemélyként vagy ügyvédjükként) adott nemzetközi bíróság – netán más nemzetközi bírói vagy kvázi^[30] bírói testületek – korábban tett megállapításaira? Pusztán jogalkalmazó funkciója van a nemzetközi bírói fórumoknak vagy rendelkeznek jogalkotó hatáskörrel is? Jogalkalmazók, jogalkotók, jogfejlesztők? A nemzeti, azaz a belső bíróságok döntéseinek van szerepük, s ha igen, mi a nemzetközi jogforrástan rendszerében? (Hogy a nemzetközi bíróságok döntései miként hatnak a belső, nemzeti jogrendszerekben, erről lásd a nemzetközi jog és a magyar jog viszonyáról (->a nemzetközi jog és a magyar jog viszonya) írt szócikknek A nemzetközi bírói fórumok döntései című 5.5. fejezetét.)

[15] Előrebocsátva megjegyzendő, fenti kérdésekre nem minden esetben lelünk vitathatatlan válaszokat, azaz érdemes az ellenvéleményekre is figyelemmel lennünk.

3. A bírói döntések mint „a jogszabályok megállapításának segédeszközei”

[16] Hogy mit kívántak kifejezni a Nemzetközi Bíróság (korábban az Állandó Nemzetközi Bíróság) Statútumának megfogalmazói „a jogszabályok megállapításának segédeszközei” kitételrel, általános vélekedés szerint e szófordulat arra utal, hogy a Bíróság a korábbi bírói döntéseket (ahogy a jogtudomány álláspontját is) arra használhatja, hogy segítségükkel tisztázza azon szabályokat, amelyeket alkalmaznia kell az adott jogvitában. A bírák verdiktjeikkel tehát nem alkotnak jogot, a bírói döntések maguk nem jogforrások, vagyis nem lehetnek forrásai a konkrét peres eljárás felelőivel kívül más államok jogainak, kötelezettségeinek. A bíróságok ítéletei későbbi ügyek eldöntésénél

nyújthatnak támpontot arra vonatkozóan, hogy az aktuális jogvitában milyen normák relevánsak, azaz figyelembe veendő az ítélet megalkotásakor. A korábbi bírói döntések tanulmányozása megerősítheti az aktuális ügyben eljáró bírót, létezik-e, s ha igen, milyen tartalommal az előttük fekvő jogvitára alkalmazandó szokásjogi szabály, vagy épp hogyan kell értelmezni a vonatkozó szerződési rendelkezést, netán általános jogelvet figyelembe kell-e venni, s ha igen, miként.^[31]

[17] Míg tehát a szerződések, a szokásjog és az általános jogelvek jogforrásnak számítanak, addig a 38. cikk (1) bekezdése szerint a bírói döntések és a jogtudósok tanítása csupán segédeszközök az előző három jogforrás tartalmának feltárásához. A nemzetközi jogforrások ezen ortodox szemlélete, tekinthetjük úgy,^[32] kifejezésre juttatja azt a pozitivista megközelítést, amely szerint az államok és csakis az államok (s hozzáteendő: az államok által létesített, erre feljogosított nemzetközi szervezetek) alkothatnak nemzetközi jogi normát, míg a nem állami szereplőknek, így a bírácoknak és a tudomány világának a döntései, egyéb produktumai önmagukban nem jogforrások, csupán segítségül szolgálhatnak a valódi nemzetközi jogi normák jelentésének megismeréséhez.^[33]

[18] A 38. cikk (1) bekezdés *d)* pontja által használt „segédeszköz” (*subsidiary means/moyen auxiliaire*)^[34] kifejezés^[35] korántsem kívánja megkérdőjelezni a bírói döntések fontosságát. Azaz hiba lenne azt feltételezni, hogy a „másodlagos” jelző az esetjog jelentőségének hiányára utalna. Mind a Nemzetközi Bíróság, mind más nemzetközi bírói fórumok ugyanis rendszeresen hivatkoznak saját korábbi döntéseikre mint amelyek iránytűként szolgálnak számukra (és szolgálhatnak a peres felek számára is) a nemzetközi jog tartalmának feltárásához.^[36]

[19] Érdemes fentiekén túl még egy aspektust átgondolnunk: a bírói döntések és a legmagasabban kvalifikált publicisták tanítása 38. cikk általi egy kalap alá vételét. Vannak ugyan, akik^[37] nem tartják elhibázottnak a bírói döntések és a jogtudósok tanítása sokak által kritizált azonos kategóriaként egy – azaz a *d)* – pontban történő szerepeltetését, mondván, valóban azonos mindegyik rendeltetése, ámde a kettő közti kétségtelen különbségre is felhívják a figyelmet. Megítélésük szerint az semmiképp nem tagadható, hogy szignifikáns jelentőségbeli eltérés van a két kategória között: míg a jogtudomány álláspontja hatékonyan ugyan, de csak szolidan jelenik meg a Nemzetközi Bíróság ítéleteiben, addig korábbi bírói döntésekre történő visszautalással rendszeresen találkozhatunk az újabb és újabb perekben.^[38]

[20] Másként vélekednek, akik szerint^[39] nem volt szerencsés a bírói döntések és a jogtudomány közötti különbséget nem kifejezésre juttatni a Statútumban. Jelentős ugyanis szerintük a differencia. Ők is hangsúlyozzák, hogy míg a jogtudósok állásfoglalásait – bármily kitűnő publicisták esetében is – nem idézik sem a Bíróság ítéleteiben, sem tanácsadó véleményeiben (az egyéni és különvéleményekben azonban meglehetősen gyakorta), addig a korábbi bírói döntések számolatlanul köszönnek vissza az aktuális döntésekben. Ezenfelül arra is felhívják a figyelmet, hogy ha a peres felek citálják a jogtudomány valamely képviselőjének álláspontját, természetesen érvelésüket alátámasztandó teszik ezt meg, csakúgy, ha korábbi ítéletek megállapításaira utalnak vissza, de utóbbi esetben plusz tényezőként megjelenik az utalásokban az az elvárás is, hogy a Bíróság nem ignorálhatja – ellentétben a jogtudósok papírra vetett gondolataival – az előző verdikteket, azokat számításba kellene vennie, s követnie kellene (kivéve természetesen, ha nem feleltethetők meg a két ügy tényállásai egymásnak, vagy ha annakidején ténybelileg vagy jogilag hibás döntés született, vagy megváltoztak az irányadó, alkalmazandó jogszabályok).^[40]

[21] Hozzáteendő fentiekhez azon okfejtés,^[41] amely szerint voltaképpen elmosódott határok választják csak el a bírói döntéseket a jogtudósok tanításától. Gondoljunk csak például azon nemzetközi bíróságokra, amelyek lehetőséget adnak bírácik számára egyéni és különvélemények megfogalmazására: e peres feleket sem kötő, ám utóbb más perekben más felek által vagy publikációkban gyakorta hivatkozott véleményeket bírói minőségükben ugyan, de egyúttal általában kiemelkedő jogtudósokként is elismert szaktekintélyek^[42] jegyzik.^[43]

4. Hivatkozások korábbi nemzetközi bírói döntésekre

[22] Ahogy arra már utaltunk, példákat számolatlanul lehetne felsorakoztatni annak bizonyítására, a nemzetközi bíróságok mily gyakran folyamodnak ahhoz, hogy saját megelőző döntéseiket hivatkozzák meg az aktuálisan előttük fekvő jogvitában született konklúziójuk alátámasztására. Lássuk e kérdést mélyrehatóbban, ahogy alaposabb kifejtésre kerül az is, rendelkeznek-e vagy sem a – korábbi – peres feleken túl kötőerővel e korábbi ítéletek.

[23] Már a legelső állandó nemzetközi bíróság, az Állandó Nemzetközi Bíróság is alkalmazta a visszautalások széles gyakorlatát, s saját korábbi döntései gyakorta visszaköszöttek az aktuális ítéletek végső megállapításaihoz vezető érvek között. A Nemzetközi Bíróság sem szakított jogelődje hagyományával, szintén rengetegszer visszautal régebbi döntéseire vagy egyenesen idéz is belőlük.^[44] Ráadásul a Nemzetközi Bíróság döntéseinek érvrendszerében gyakorta találkozhatunk a két világháború között működő előd '20-as, '30-as években született ítéleteinek és tanácsadó véleményeinek megállapításaival is. Azaz a Nemzetközi Bíróság bírái nemcsak saját korábbi döntéseikre utalnak vissza, de az 1946-ban formálisan is felszámolt Állandó Nemzetközi Bíróság ítéleteire, tanácsadó véleményeire is rálehetünk egy akár ma kihirdetett döntésükben. (Bár szigorú értelemben véve a tanácsadó vélemények nem minősülnek döntésnek – s nem kötnek egyetlen államot sem, csakúgy ahogy a véleményt kérő nemzetközi szervezetet sem^[45] –, a Nemzetközi Bíróság nem tesz különbséget ítélet és tanácsadó vélemény között a visszautalásokat tekintve,^[46] azaz a 38. cikk (1) bekezdés d) pontja ugyanúgy vonatkoztatható a Bíróság előtti mindkét eljárás típus végeredményére.^[47])

[24] Mindemellett bár a Nemzetközi Bíróság meglehetősen sokáig tartotta magát ahhoz, hogy (jogelődjén kívül) más nemzetközi bírói fórum ítéleteit nem veszi figyelembe döntései során (meglehető presztízsből, mert ugyan nincs hierarchia az egyes nemzetközi bírói fórumok között, mégis a Nemzetközi Bíróságra úgy szokás tekinteni – s tán magára is így tekint – mint a legfőbb nemzetközi bírói testületre, s mint ilyen, kerülni kívánta annak látszatát, hogy más bíróságokra kellene támaszkodnia),^[48] mára már szintén hosszú listát tud összeállítani a kutató, aki számba veszi, mily gyakran és mely fórumok határozataira tesznek utalásokat a Nemzetközi Bíróság döntései. Így az ENSZ fő bírói szerve hivatkozott már a Volt Jugoszlávia Nemzetközi Büntetőtörvényszék (ICTY),^[49] a Nemzetközi Tengerjogi Törvényszék,^[50] az Európai^[51] és az Amerikai Emberi Jogi Bíróságok, valamint választottbíróóságok ítéleteire,^[52] de kvázi bírói fórumok, így a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának végrehajtását ellenőrző Emberi Jogi Bizottság és az Ember és Népek Jogainak Afrikai Bizottsága^[53] döntéseire is.^[54]

[25] Kiemelkedően fontos azt hangsúlyozni, hogy a Nemzetközi Bíróság akkurátusan és tudatosan kerüli,^[55] hogy még saját korábbi döntéseire se úgy hivatkozzék, mintha azok precedensek lennének,^[56] azaz mintha kötnék a múlt döntései a ma bíráit. Ahogy korábban kiemeltük: a bíróság ítéletei csak a peres feleket kötik, senki más viszonylatában nem jön létre ez a joghatás. Azaz a bírói döntések csak *inter partes* (a felek közötti), és nem *erga omnes* (mindenkivel szemben fennálló) hatállyal rendelkeznek.^[57]

[26] Magától értetődően azonban megalapozott ok híján másképp dönteni közelítőleg azonos tényállású jogvita esetén, több mint visszás lenne.^[58] Márpedig ha a Nemzetközi Bíróság – ahogy minden más államközi vitát eldöntő bíróság esetében is igaz ez – következetlen, egymásnak ellentmondó ítéleteket hozna, a bizalom elveszne a testület iránt, ami egyet jelentene kimúlásával is, hiszen nem győzzük hangsúlyozni, államok konfliktusait egy nemzetközi bíróság csakis akkor ítélni meg, ha joghatóságát maguk a porlekedő államok megalapozzák, azaz belegeyeznek a nemzetközi eljárás lefolytatásába. Vagyis a Nemzetközi Bíróság számára esszenciális, hogy konzisztens esetjogot mutasson fel,^[59] megágyazva a jogbiztonság reményének, biztosítva a joggyakorlat kiszámíthatóságát.^[60] Felvetődik, el lehet-e térni a korábbi ítéletben hangsúlyozottaktól: természetesen igen, ha időközben maga a jogi környezet is módosult. Példának okáért ma egészen más ítélet születne a Lotus-ügyben, mégpedig a megváltozott irányadó normák okán, mint amilyen következtetésre végül jutott^[61] az Állandó Nemzetközi Bíróság 1927-ben Franciaország és Törökország jogvitájában.^[62] De nincs autentikusabb fórum e kérdés megítélését illetően, mint maga

a Nemzetközi Bíróság, amely 2007-ben a Genocídium egyezmény alkalmazása ügyben deklarálta: „míg ugyan a [korábbi] döntések semmiképp nem kötik a Bíróságot, nem fog eltérni megszilárdult ítélkezési gyakorlatától, hacsak nagyon különleges indokok nem készítik erre”.^[63] A Bíróság tehát egyértelműen tagadta döntéseinek precedens-jellegét, de egyúttal a koherens ítélkezési gyakorlat mellett is lándzsát tört. (Megjegyzendő, hogy a testület sosem ismerte el kifejezetten, hogy eltért volna korábbi esetjogától.)^[64]

[27] A Nemzetközi Bíróság azonban nem egyedül saját korábbi döntései esetében kerüli a precedens szó használatát vagy akár csak hogy a precedens-jelleg látszatát keltse. Amikor 2007-ben a testületnek Bosznia-Hercegovina felperes kérésére döntenie kellett arról, hogy Szerbia és Montenegró^[65] alperes felelőssége megállapítható-e a genocídium elleni 1948. évi egyezmény értelmében, a Bíróság természetesen tisztában volt azzal, hogy egy másik nemzetközi bírói fórum, a Volt Jugoszlávia Nemzetközi Büntetőtörvényszék pár évvel korábban, 2001-ben^[66] már kimondta, hogy 1995-ben Srebrenicában népirtás történt, mégis a Nemzetközi Bíróság – sűrűn utalva ugyan az ICTY következtetéseire, s annak megállapításait rendkívül meggyőzőnek^[67] értékelve – maga kívánt eljutni a (végül azonos) konklúzióig, s nem támaszkodott egy az egyben a törvényszék ítéleteire.^[68]

[28] A Nemzetközi Bíróság hivatkozási gyakorlatának felvázolása után más bírói fórumok esetében is érdemes rávilágítani arra, mily evidens náluk is – így az európai és az amerikai nemzetközi emberi jogi bíróságoknál, az *ad hoc* nemzetközi büntetőtörvényszékeknél, a Tengerjogi Törvényszék esetében,^[69] az Európai Unió Bíróságánál –, hogy saját korábbi döntéseik újra és újra felbukkannak későbbi ítéleteikben. A kérdés az, vajon kötelezően követendő precedensekként tűnnek fel e korábbi döntések vagy sem.

[29] Az Emberi Jogok Európai Bírósága maga deklarálta:^[70] a testület nincs kötve korábbi ítéleteihez, mindazonáltal rendszerint követi és alkalmazza saját precedenseit, mégpedig a jogbiztonság, valamint az Emberi Jogok Európai Egyezménye (EJEE) esetjogának rendezett fejlődése érdekében, ámde mindez – nyomós indokok által vezérelve – nem lehet akadály annak, hogy az EJEB eltérjen korábbi döntésétől, példának okáért reagálva a változó társadalmi viszonyokra, reflektálva napjaink realitásaira.

[30] Ami a nemzetközi büntetőbíróságokat illeti, az ICTY Fellebbviteli Tanácsa az Aleksovski-ügyben 2000-ben hozott ítéletében hasonlóképp foglalt állást a saját korábbi döntéseinek státusát illetően: „[...] a [jog]biztonság és az előreláthatóság érdekében a Fellebbviteli Tanácsnak követnie kell korábbi döntéseit, de meg kell hagyni a szabadságát arra, hogy eltérhessen azoktól hathatós indokból, az igazságszolgáltatás érdekében”.^[71] Az ICTY első fokon eljáró tanácsa szintén az ezredfordulón a Kupreškić és mások ügyben leszögezte:

[...] a nemzetközi büntetőbíráskodás területén a bírói precedens nem önálló jogforrás. [...] Elmondható tehát, hogy a justinianusi maxima, amely szerint nem példák alapján, hanem törvények szerint kell ítélkezni^[72] (*non exemplis, sed legibus iudicandum est*) a Törvényszékre éppúgy vonatkoztatható, csakúgy ahogy más nemzetközi büntetőbíróságra. [...] a bírói döntéseknek a létező jog meghatározásában lehet felbecsülhetetlen fontosságuk.^[73]

[31] A Nemzetközi Büntetőbíróság szemszögéből vizsgálódva: Statútuma a Bíróság által alkalmazandó jogot taglaló cikkében^[74] kifejezetten utal – a Bíróság Statútuma, Eljárási Szabályzata stb. mellett – a testület korábbi döntéseire is, mint amelyekben adott értelmezés szintén segítségére lehet a bírácoknak az aktuális ügyek eldöntésénél. E döntések figyelembevétele azonban – a Statútum fogalmazásából egyértelműen kitűnik^[75] – nem kötelezettség, csupán lehetőség.

[32] Az Európai Unió Bíróságának esetében érdemes megismerni^[76] a bíróság főtanácsnokainak releváns állásfoglalásait. Ezekből például kiolvasható az a meggyőződés, miszerint elvileg a Bíróság

természetesen nincs kötve saját ítéletei által, ámde a gyakorlatban okvetlenül követnie kell kialakult esetjogát, hacsak nem forog fenn meghatározó ok az attól való eltérésre, azaz nem nyilvánvaló a korábbi döntés részben vagy egészben hibás mivolta.^[77] Továbbá ugyan elvárás a Bírósággal szemben, hogy tartsa magát korábbi megállapításaihoz, de nem tagadható meg tőle a lehetőség, hogy új tények, új érvek stb. fényében utóbb mégis ellentmondjon megelőző döntéseinek.^[78] A luxembourgi bíróság nincs tehát kötve korábbi döntéseire, nem beszélhetünk az Európai Unió igazságszolgáltatási rendszerét illetően kötelező precedensekről (mindez persze nem jelenti azt, hogy a Bíróság – a jogbiztonság érdekében – ne törekedne az uniós jog koherens értelmezésére).^[79] Érdemes kiemelni: maguk a főtanácsnokok is feladatuk ellátása során, azaz amikor a Bíróság elé került ügy lehetséges megoldását vizsgálják fel indítványaikban a bírák számára, rengeteg korábbi ítéletet sorakoztatnak fel érvrendszerükben (fontos azonban hangsúlyozni, nem mint kötelező precedenseket) véleményüket alátámasztására.^[80] Épp erre törekednek a következő fázisban a bírák is ítéletük meghozatalakor. Levonhatjuk következtetésként (megjegyzendő, e kérdést illetően az uniós alapítószervezetek nem nyújtanak támpontot számunkra),^[81] nem különbözik e tekintetben az EU bírósága más nemzetközi igazságszolgáltató fórumoktól. Mindazonáltal fenti egyértelmű főtanácsnoki vélemények mellett érdemes rávilágítani arra is, van, aki szerint a luxembourgi bíróság bár egyértelműen civil, azaz kontinentális jogi múlttal, gyökerekkel rendelkezik, ámde jövője egyértelműen az angolszász nemzeti jogrendszereket jellemző esetjogé.^[82]

[33] Visszatérve a Nemzetközi Bíróságra, s újra ahhoz a kérdéshez, hogy döntései tekinthetők-e precedensnek vagy sem, érdemes megfontolni azt az álláspontot, miszerint a Bíróság döntései nem kötelező precedensek, de „precedensek”.^[83] Vagyis precedensnek tekinthetők olyan értelemben, hogy követendő mintául, megfontolandó, figyelembe veendő tényezőkként szolgálnak, de nem rendelkeznek kötőerővel. Érdekes megfigyelni, hogy hetven évvel e gondolatot rögzítő monográfia megszületése előtt, a '30-as évek derekán született tanulmány is azonos következtetésre jutott, bár szerzője hozzátette azt is, elképzelhetőnek tartja, hogy a(z akkor még Állandó Nemzetközi) Bíróság döntéseinek e státusa (precedensek, de nem kötelező precedensek) az elkövetkezőekben változni fog.^[84]

[34] Fentebb említésre került már, hogy a Nemzetközi Bíróság miként utalt eddigi működése során más nemzetközi bírói vagy kvázi bírói fórumok döntéseire. Érdemes részletesebben is szólnunk erről, azaz hogy a nemzetközi bíróságok ítéleteinek esetleges precedens-jellege nemcsak saját korábbi döntéseik vonatkozásában merülhet fel, de az egyes bíróságok közötti viszonylatban is. Nem csupán a Nemzetközi Bíróság utal ugyanis más bíróságok ítéleteire. Egyrészt a Nemzetközi Bíróság joggyakorlatára is rendszeresen hivatkoznak más bíróságok: így az Amerikaközi, valamint az Európai Emberi Jogi Bíróság, az Európai Unió Bírósága, a jugoszláviai és a ruandai *ad hoc* büntetőtörvényszékek, a Nemzetközi Büntetőbíróság, a Nemzetközi Tengerjogi Törvényszék, a Beruházási Viták Rendezésének Nemzetközi Központja,^[85] az Állandó Választottbíróság és számos más választottbíróság. Továbbá^[86] az Amerikaközi Emberi Jogi Bíróság gyakorta példát vesz az európai társának esetjogából, és *vice versa* Strasbourg is utal San Joséra, s szintén megfigyelhetőek e kitekintések a nemzetközi adminisztratív törvényszékek és az ENSZ rendszerében működő emberi jogi monitoring szervek döntéseiben is, ahogy a Nemzetközi Büntetőbíróság is támaszkodott már ítélezése során^[87] az (egymásra is hivatkozó) ICTY és az ICTR, továbbá a Sierra Leone-i Speciális Bíróság (SCSL),^[88] de még a strasbourgi bíróság esetjogára is, és visszaköszöttek a '90-es években alapított ICTY és ICTR döntéseiben az 1945–1946-ban működő nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszék megállapításai is, valamint az ->Európa Tanács keretében funkcionáló strasbourgi bíróság és az Európai Unió luxembourgi bírósága között is immár rendszeresek a kereszthivatkozások, kifejezetten jellemző rájuk a bíróságok közötti interakció.^[89] S ahogy egyre nő a nemzetközi törvényszékek száma, úgy lehet egyre intenzívebb a köztük lévő kölcsönös megtermékenyítő kapcsolat.^[90] Egymás hivatkozott döntései mindazonáltal nem kötelező precedensekként jelennek meg az egyes testületek határozataiban.^[91]

[35] Az ICTY a már említett Kupreškić és mások ügyben leszögezte: „A Törvényszéket nem kötik más

nemzetközi büntetőbíróságok, így a Nürnbergi vagy a Tokiói Törvényszékek által alkotott precedensek [...]” A Sierra Leone-i Speciális Bíróság – a RUF-vezetők^[92] perében – szintén „külsős” ítéletek kapcsán egyértelművé tette: az ICTY döntései számára nem tekintendők direkt jogforrásnak. Nem kötik a testületet az *ad hoc* törvényszék Fellebbviteli Tanácsának döntései^[93] (mindazonáltal minden releváns joggyakorlatot fontolóra és adott esetben figyelembe is vesz).^[94]

[36] 2012-ben a – rémtetteiket a '70-es években elkövető, még életben lévő – vörös khmerek felelősségre vonását célzó (nemzetközi segítséggel, mégpedig ENSZ asszisztenciával működő) Kambodzsai Bíróságok Különleges Kamaráinak (ECCC)^[95] fellebbviteli fóruma is nyomatékositotta (a Duch-perben): nem kötik az *ad hoc* nemzetközi büntetőtörvényszékek, azaz az ICTY és az ICTR döntései, azokat – összhangban a Nemzetközi Bíróság Statútumának 38. cikkével – nem tekinti elsődleges nemzetközi jogforrásnak, amit alkalmaznia kellene.^[96]

[37] Hozzá kell tenni az előzőekhez: nem is mindig egyetértően hivatkoznak egymás ítéleteire a nemzetközi bíróságok. Lásd például az 1990-es évek derekáról a Tadić-ügyet, amely esetében az ICTY kifejezésre juttatta, hogy nem ért egyet a Nemzetközi Bíróságnak a Nicaragua-ügyben 1986-ban alkalmazott azon megközelítésével, amelyet a paramilitáris egységek vonatkozásában megnyilvánuló állami felelősség (->az államok nemzetközi jogi felelőssége) teszje kapcsán kifejtett.^[97] Szükséges hangsúlyozni: a nemzetközi bírói fórumok között nincs alá-fölrendeltség. Legfeljebb informális hierarchiáról beszélhetünk, amely szerint a Nemzetközi Bíróság joggyakorlata kétségtelenül meghatározó, iránymutató jellegüként respektált.^[98] Ámde nem létezik a nemzetközi bíróságok rendszerében olyan autoritás, amely bármi alapon eldöntené, eldönthetné – egyfajta legfelsőbb bíróságként^[99] –, mely nemzetközi bíróságok ítéletei minősülhetnének kötelező precedensnek. Ismét visszaértünk tehát az origóhoz, azaz a bíróságok ítéletei csak a feleket és csak az adott ügyben kötik.

[38] Ha már a dialógusban, de egyúttal vitában is álló bíróságok kérdése felmerült, közbevetőleg indokolt megjegyezni, hogy a nemzetközi bíróságok és törvényszékek számának növekedése, proliferációja óhatatlanul felvetette a fragmentáció, a széttoreszottság esélyét, vagyis hogy azonos kérdést másképp ítélnék meg egyes fórumok.^[100] A nemzetközi jog konzisztens jellegét kérdőjelezné meg, ha példának okáért az államok közötti tengerjogi viták elbírálásában éppúgy kompetens Nemzetközi Bíróság és a Nemzetközi Tengerjogi Törvényszék nem figyelmezne egymásra, vagy csupán figyelemmel, de nem érdemben követnék egymás ítélezési gyakorlatát. Kötelezettségük mindazonáltal nincs az igazodásra.

[39] Érdekes probléma lesz, ha megvalósul az Európai Unió csatlakozása az Emberi Jogok Európai Egyezményéhez,^[101] milyen viszony alakul ki az utóbbi nemzetközi szerződés betartását felügyelő Emberi Jogok Európai Bírósága, valamint az EU Bírósága között, azaz Strasbourg és Luxembourg mennyiben lesz köteles egymás ítéleteire tekintettel lenni. Megítélve előljáróban e lehetséges viszonyt, vajon újfent elővehetjük-e imént levont konklúzióinkat: nemcsak saját ítéleteik, de más bíróságok döntései sem kötik a nemzetközi bíróságokat. Komplexebbé válhat azonban a kérdés, ha az egyik bíróság részes fél is a másik bírói fórum által felügyelt szerződésben. Mindazonáltal az ítéletek mindig csak az aktuális peres feleket kötik, mondhatnók. (Ehelyütt természetesen jogi kötöttségekről vagy azok hiányáról beszélünk, más kérdés, hogy mit diktál például a szakmai elvárás vagy a jogbiztonság fenntartására törekvés stb.)

[40] Fókuszunkat végül elfordítva a bírák felől a perlekedő felek felé: láthatjuk, magától értetődően a nemzetközi bíróságok előtt peres felekként is érdemes saját igazunkat a bíróság (vagy más nemzetközi bíróság) korábbi ítéleteinek citálásával megtámogatnunk. Ámde bármily meggyőzően sorakoztatjuk a korábbi nemzetközi ítéleteket saját álláspontunk védelmében: ezek kötni nem fogják a bíróságokat.

5. Van-e a nemzetközi bíróságoknak a jogalkalmazó funkció mellett jogalkotó hatáskörük is?

Valamennyi modern jogrendszer tételesjogi (sic!) elve és annak nyomán a jogi köztudatnak állandóan hangoztatott közhelyszerű megállapítása, hogy a *törvényhozó alkotja, a bíró pedig alkalmazza* a jogot. De amilyen egyszerűen hangzik és problémátlannak látszik ez a testvéries jogkörmegosztás, épen (sic!) annyira bonyolult és *elmosódó határú* az a valóságban. [...] Míg a törvényhozó sohasem kerül a jogalkalmazás »gyanújába«, addig a bíró annál gyakrabban kénytelen elhajlani a jogalkalmazás jogisméltó funkciójától a *jogalkotás* merészebb régiói felé.^[102]

[42] 1937-ben e felütéssel nyitott egy a kifejezetten a bírói jogalkotásnak a nemzetközi jogban betöltött szerepéről értekező tanulmány.^[103] A szerző meggyőződve^[104] hitet tett amellett, hogy az – akkor még pusztán alig több mint másfél évtizede működő – Állandó Nemzetközi Bíróság „a tágabb értelemben vett jogtaláláson túl [...] új nemzetközi jogszabályokat is alkotott”.^[105] Hasznos áttekintnünk, hogy vajon nyolcvan évvel a fenti sorok lejegyzése után, napjainkban, amikor már nem pusztán egyetlen, de megszorodott számú állandó nemzetközi bíróság tesz jogviták végére nap mint nap^[106] pontot, miként áll a jogtudomány álláspontja e tekintetben.

[43] Szót kell ejteni arról, hogy olyan kérdéssel szembesülünk, amely esetében nem számolhatunk be egységes szakmai megítélésről. Kik mellett kardoskodnak, hogy a tényeket nem kérdőjelezhetjük meg, és igenis el kell ismernünk a nemzetközi bírói testületek jogalkotó szerepvállalását is. Mások szerint a nemzetközi bíróságok esetében kétséget kizáróan pusztán jogalkalmazásról beszélhetünk, többről, másról nem.

[44] Vegyük elsőként a Nemzetközi Bíróságot, miként foglalt állást e tárgyban. 1996-ban, amikor a testület azzal szembesült, hogy nyilatkoznia kell a nukleáris fegyverek használatának és a velük való fenyegetésnek a legalitásáról vagy illegalitásáról, a tanácsadó vélemény^[107] megalkotása dilemma elé állította a bírakat:^[108] van-e hatalma a Bíróságnak – releváns, egzakt nemzetközi jogi norma híján – új jogot alkotni, vagy *non liquet* (nem világos)^[109] esetét deklarálva el kell kerülnie a döntést.^[110] Ekkor a Bíróság egyértelműen állást foglalt amellett, hogy csak megállapíthatja, melyek az adott ügyben irányadó (létező) szabályok, és nem alkothat maga jogot.^[111] A tanácsadó véleményhez fűzött egyik egyéni vélemény^[112] konklúzióként így összegzett: „nem a bírák szerepe a jogalkotó helyébe lépni”.^[113] Vannak azonban szép számban, akik más véleményt oszтанak.

[45] Így idézhető az az álláspont, amely szerint^[114] a Nemzetközi Bíróság nem csupán a létező jogot tárja fel, de szükségszerűen új jogot is alkot.^[115] Akkor ugyanis, amikor a peres felek ahelyett, hogy hosszas fejtegetésbe kezdenének érvelésükben egy-egy szokásjogi szabály létéről, tartalmáról vagy egy nemzetközi szerződés mikénti értelmezéséről, egyszerűen a Nemzetközi Bíróság korábbi ítéleteire utalnak vissza, e felfogás szerint koránt sincs arról szó, hogy e bírói döntések pusztán a jogszabályok megállapításának „segédeszközei” lennének, ellenkezőleg, saját jogukon tekinthetők jognak, e döntések közvetlenül alkalmazható jogként kezelendők.^[116]

[46] A nemzetközi bírói döntések jogforrási szerepe mellett kiállók példaként az angol-norvég halászati ügyet hozhatják fel.^[117] Hangsúlyozzák:^[118] technikailag természetesen az eljárás végén született ítélet csak a feleket köti és csak az adott ügy vonatkozásában. Valójában azonban sem az Egyesült Királyság, sem más állam nem tudja immár kikezdeni, megkérdőjelezni semmilyen eljárás semmilyen szakaszában az ítélet által megerősített egyenes alapvonal szabályát, akár azt is állíthatjuk, bármely bíróságról is legyen szó.^[119]

[47] Azok között, akik szintén azon álláspont felé hajlanak, miszerint a bírák új jogot is alkothatnak, vannak, akik felvetik:^[120] alappal kérdőjelezhető meg, vajon legalább a Nemzetközi Bíróság döntései valóban csak a jogszabályok megállapítása segédeszközeinek tekinthetők-e vagy jóval többek annál.^[121] „Globális törvényhozónak” is nevezték már e testületet,^[122] elismerve ugyan, hogy távol áll

a mindenkori bírától e címke magukra adaptálása.^[123]

[48] Ami az Európai Unió bírói fórumait illeti, igen egyértelmű állásfoglalásokra is lehetünk:^[124] „Aligha tagadható, hogy az uniós bíróságok sok esetben, tartalmilag, jogalkotást is végeznek.”^[125] – állítja a szerző, aki szerint az elsődleges, primer, eredeti (azaz az uniós tagállamok által alkotott) és a másodlagos, szekunder, származtatott (azaz az EU intézményei által konstruált) uniós jogi normák mellett „[a]z uniós jog harmadik rétegét az Európai Unió Bírósága által kialakított, és sokszor jogszabályokká szilárduló állandó joggyakorlata (esetjoga) képezi”.^[126]

[49] Olvashatunk tehát a szakirodalomban olyan vélekedést,^[127] amely szerint a bírói döntések nem csupán analógia útján, hanem közvetlen módon is tekinthetők jogforrásnak.^[128] Mindazonáltal e szerzők között is akad, aki kevésbé sarkos álláspontot foglal el:

Még ha egy bíróság alkot is jogot olyan értelemben, hogy fejleszti, adaptálja, alakítja, joghézagokat tölt ki, értelmezi, vagy akár új irányba terjeszti tovább, a döntést úgy kell tekinteni, mint ami ésszerűen és logikusan egy létező és korábban rögzített jogszabályból ered. Egy bíróságnak nincs tisztán jogalkotó hatásköre.^[129]

[50] Utóbbi gondolat már átvezet bennünket – fenti vélekedésekkel szemben – azokhoz, akik szerint egyetlen bíró sem (ahogy egyetlen jogtudós sem) állíthatja: „Ez a jog, mivel én azt mondom”.^[130] A bírák (és a jogtudósok) csak azt vehetik papírra, amit úgy tekintenek, más források létrehozta (vagy a jogtudósok esetében, amit kívánnak, hogy jogként megjelenjen mint *lex ferenda*),^[131] azaz ami szerződésben, nemzetközi szervezet kötelező határozatában (->nemzetközi szervezetek határozatai), egyoldalú állami aktusban megjelent jogként, kötelezettségként vagy szokásjogi normává, illetve kógens szabállyá fejlődött az idők során, vagy általános jogelvi rangot nyert. Jelen szócikk szerzője is e második táborba tartozónak vallja magát.

Mindez nem kérdőjelezi meg azt a tényt, hogy egy bírói döntés, szinte a legtöbb esetben, természetéből fakadóan a vita tárgyát érintő jogi corpushoz valamit hozzáad: ha a döntés előtt kristálytiszta lett volna az alkalmazandó jog, ésszerűen feltételezhető, hogy a vita, amelyet a bíróság old meg, fel sem merült volna.^[132]

[51] Érdemes megfontolnunk azt az álláspontot, amely szerint^[133] ha a nemzetközi szokásjogi norma kialakulásának két feltétele közül az állami gyakorlat^[134] meglétét vizsgáljuk, csakis a nemzeti bíróságok ítéletei lehetnek relevánsak (példának okáért immunitási kérdésekben, univerzális büntető joghatóság kapcsán),^[135] a nemzetközi bíróságok döntései azonban „nem vehetők figyelembe releváns gyakorlatként”. Eszerint a nemzetközi bíróságok rendeltetése nem a jogalkotás, hanem a (már létező) nemzetközi jogi normák értelmezése és alkalmazása.^[136]

[52] Akik utóbbi meggyőződést osztják, szerintük^[137] a nemzetközi igazságszolgáltatás (*iurisdictio*): a már létező jog (*ius, iuris*) kimondása (*dictio*).^[138] Még ha példának okáért a strasbourgi bíróság^[139] az Emberi Jogok Európai Egyezményének hiteles értelmezésére épp az EJEE által feljogosított egyetlen fóruma is, s mint ilyen, a strasbourgi bírák által adott értelmezésre a szerződő felek mindegyikének figyelemmel kell lennie, mégsem mondhatjuk, hogy az EJEB ítélkezése jogalkotás lenne, ítéletei pedig jogforrások.^[140]

[53] Ne felejtjük el, hogy államok jogvitájában nemzetközi bíróság kizárólag felhatalmazással járhat el. Márpedig, ha a bíróságok *ultra vires*, hatáskörükön túllépve a jogalkalmazás tartományából a jogalkotás államok által nem kívánt területére tévednek, elfordulhatnak tőlük azok a szereplők, akik konszenzusukkal egyedül megalapozhatják a nemzetközi bírói eljárásokat.^[141]

[54] Folytatva e gondolatmenetet, érdemes azt az állásfoglalást is fontolóra vennünk, amely szerint^[142] bátran állíthatjuk egyidejűleg mind azt, hogy a nemzetközi bíróságok és törvényszékek

nem alkotnak jogot,^[143] mind azt, hogy ellenben fejleszthetik azt. A jog fejlesztése, szemben a jog kreálásával, nemhogy legitim, elfogadott bírói funkció, de egyenesen nélkülözhetetlen is.^[144] E vélemény alátámasztásaként utalni lehet az Emberi Jogok Európai Bíróságának az S.W. v. Egyesült Királyság ügyben hozott megállapítására: a strasbourgi bíróság szerint az Emberi Jogok Európai Egyezményének a *nullum crimen*^[145] szabályát kimondó paragrafus nem akadályozza annak, hogy a bíróságok esetről esetre értelmezés útján fokozatosan tisztázzák a büntetőjogi felelősség szabályait, feltéve, ha e fejlesztés ésszerűen előrelátható.^[146] Igaz, a strasbourgi bírák e kijelentésüket nemzeti (büntető)bíróságok vonatkozásában tették, ámde nemzetközi büntetőbírákra is alkalmazandó lehet e megállapítás.^[147] E megítélés szerint e nemzetközi bíróságok általi jogfejlesztés csakis a már létező jogra történő hivatkozással és azon alapulva történhet, tehát ésszerűen és logikailag kell hogy következzen^[148] szerződésből, szokásjogból, általános jogelvből, egyoldalú aktusból vagy épp az ENSZ Biztonsági Tanácsának kötelező határozatából.

[55] Kétségtelen, találunk példát arra, amikor egy nemzetközi, mégpedig egy nemzetközi büntetőbíróság progresszív bíraskodása túllépi látszólag a jogfejlesztés mezsgyéjén. A Volt Jugoszlávia Nemzetközi Büntetőtörvényszéknek a Tadić-ügyben 1995-ben hozott joghatósági döntése^[149] előtt ugyanis nem vált még – kétséget kizáróan biztosan nem – szokásjogi normává, hogy nem nemzetközi fegyveres konfliktusban is (ahogy nemzetköziben viszont hosszú ideje bizonyosan) felvethető lenne az egyén nemzetközi büntetőjogi felelőssége háborús bűncselekmény elkövetéséért. Az Antonio Cassese által elnökölt eljáró kamara azonban ellenkezőleg érvelt. Úgy hivatkoztak szokásjogra, hogy nem is létezett ez a szokásjog.^[150] Mindazonáltal mégsem állíthatjuk, hogy e bírák jogot alkottak volna. Ha az államok támogatása nem társult volna az ICTY úttörése mellé, a bírói testület jogalkotási kísérlete állami egyetértő visszhang hiányában nem eredményezett volna fundamentális változást a nemzetközi büntetőjog világában. A Tadić-ügyben hozott (egyesekek által a szokásjogi alap híján illegálisnak, ám morális szempontból legitimnek tekinthető)^[151] határozat után mindössze pár évvel azonban, 1998-ban a Nemzetközi Büntetőbíróság Statútumának megalkotásakor a római konferencián részt vevő 160 állam túlnyomó többsége osztotta már azt az álláspontot,^[152] amit az ICTY bírái korábban hangsúlyoztak: „ami embertelen, és így tiltott nemzetközi háborúban, nem lehet csak szintén embertelen és megengedhetetlen polgárháborúban”.^[153] A Római Statútum alapján eljáró ICC esetében már egyértelmű, hogy a bíróság mind nemzetközi, mind nem nemzetközi fegyveres konfliktus esetén megállapíthat felelősséget háborús bűncselekmény elkövetéséért.^[154] A Statútumba pedig, alkotói szándéka szerint, szokásjogi szabályokat kívántak kodifikálni.^[155] Szerepe volt e jogfejlődésben az ICTY-nak, jelentős szerepe, de nem ők alkották a jogot.

6. A nemzeti bíróságok döntéseinek helye a nemzetközi jogforrások rendszerében

[56] A nemzetközi bíróságok döntései mellett csupán sommásan érdemes utalnunk a belső bíróságokra is, amelyek ítéletei különleges szerepet töltenek be a nemzetközi jogforrások rendszerében, funkciójuk ugyanis kettős.^[156]

[57] Egyrészt (mint ahogy arra már fentebb rövid utalás történt) bizonyítékul szolgálhatnak a nemzetközi szokásjogi szabály kialakulásához szükséges feltételek, így az állami gyakorlat, de a jogi meggyőződés^[157] meglétére is. Hogy az egyes bíróságok szerepe mennyire számottevő e folyamatban, azt az adott ország igazságszolgáltató rendszerének hierarchiájában betöltött státusuk határozza meg. Továbbá az állami gyakorlatként minősülő nemzeti bíróságok döntéseinek szerepe jogforrástani szempontból azon oknál fogva is jelentős lehet, mert természetesen egy nemzetközi szerződésben részes állam bíróságainak az egyezményrel összefüggő ítéletei eligazítást jelenthetnek a nemzetközi megállapodás értelmezésekor is.^[158] Lásd a nemzetközi szerződések értelmezésének különböző módszerei közül a gyakorlati értelmezés szerepét.

[58] Másrészt a nemzeti bíróságok döntései nem csupán a Nemzetközi Bíróság Statútumának 38. cikk (1) bekezdés *a*) és *b*) pontjai szempontjából lehetnek relevánsak (azaz két nemzetközi jogforrás, a nemzetközi szerződések és a nemzetközi szokásjog vonatkozásában), de egyúttal – ahogy akár az

állandó, akár a választott nemzetközi bíróságok esetében – a jogszabályok megállapítása segédeszközeinek is minősülhetnek a *d)* pont értelmében.^[159] (Sőt, akár szerepük lehet a *c)* pontban szereplő általános jogelvek^[160] alakításában is.)^[161]

[59] A nemzetközi jogforrások rendszerében egyedül a nemzeti bíróságok döntései rendelkeznek ilyen Janus-arcú, kettős funkcióval. Míg ugyanis a nemzetközi bíróságok döntései csakis a nemzetközi jogszabályok megállapításának segédeszközei lehetnek, és például szokásjogot nem keletkeztethetnek, addig az államoknak a bíróságaik ítélezésein túli gyakorlata (diplomáciai levélváltásaik, katonai kézikönyvek stb.)^[162] pedig ellenkezőleg, kizárólag a szokásjoghoz szükséges állami gyakorlat bizonyítékául szolgálhat.^[163]

7. Záró gondolatok

[60] Amikor 1920-ban a születőben lévő Állandó Nemzetközi Bíróság Statútumát fogalmazták (amely alapító szerződés a '40-es évek derekán aztán mintául szolgált a Nemzetközi Bíróságnak is), a szöveg kezdeti verziója a nemzetközi bírói gyakorlatot akként említette mint „a jog alkalmazásának és fejlesztésének eszköze”. A végső változatban aztán (a 38. cikkben) semmilyen utalás nem maradt a bírói döntésekkel kapcsolatban a jogfejlesztésre. Ámde kijelenthetjük:^[164] a Nemzetközi Bíróság esetjoga – hasonlóan más nemzetközi bírói fórumokéhoz – kétséget kizáróan szignifikánsan hozzájárult a nemzetközi jog előrehaladásához.^[165] Az Állandó Nemzetközi Bíróság, majd a Nemzetközi Bíróság kardinálisnak tekinthető ítéletei és tanácsadó véleményei – ahogy részben és érintőlegesen korábban már utaltunk rá – nem elhanyagolható mértékben lendítettek például a nemzetközi szerződésekhez fűzött fenntartások szabályainak,^[166] a nemzetközi felelősség normáinak^[167] vagy a tengerjogi előírásoknak^[168] a fejlődésén, vagy épp megszilárdították a nemzetközi szervezetek nemzetközi jogalanyiségének elfogadottságát, s így végleg megerősítették a nemzetközi jog immár nem kizárólagos államközi jellegét,^[169] továbbá egyértelműsítették a nemzetközi jog feltétlen érvényesülést kívánó szabályainak, a *ius cogens*nek mibenlétét,^[170] vagy világossá tették, hogy az állami egyoldalú aktusok kötőerővel rendelkezhetnek,^[171] s e példák sorát még lehetne hosszan folytatni.^[172] Nem is beszélve mindarról, amit az azóta megjelent többi nemzetközi bíróság, a strasbourgi, a luxembourgi, a hágai, a hamburgi, az arushai, a San José-i stb. (vagy még a '40-es években a nürnbergi és a tokiói) fórumok tettek hozzá a nemzetközi jog egy-egy ágának (emberi jogok nemzetközi védelme, nemzetközi büntetőjog stb.) fejlesztéséhez.^[173]

[61] E bíróságok nem alkotják a jogot, hanem alkalmazzák azt, azaz alkalmazzák a már meglévő normákat. A már létező jogszabályok értelmezése és alkalmazása, az általánosan fogalmazott normaszövegnek a konkrét ügyre igazítása, a generálisnak a speciálishoz illesztése pedig szükségszerűen jogfejlesztéssel jár.^[174] Jogfejlesztő hatásuk révén a nemzetközi bíróságok szerepe kétségbevonhatatlan a nemzetközi jog modern kihívásokhoz történő adaptálásában.^[175]

8. JEGYZETEK

---

[1] KOVÁCS Péter: *A nemzetközi jog fejlesztésének lehetőségei és korlátai a nemzetközi bíróságok joggyakorlatában*, Budapest, PPKE JÁK, 2010, 29.

[2] Míg példának okáért a Nemzetközi Bíróságon született ítéletek angol megfelelője a *judgment*, a Volt Jugoszlávia Nemzetközi Büntetőtörvényszéken a *judgement* szó. Míg utóbbi szervezetnél az angol terminológiában nincs differencia, franciául az elsőfokú ítélet esetében a *jugement*, míg a fellebbezési szakaszban az *arrêt* kifejezést használják, illetve használták. A Nemzetközi Bíróság esetében – amelynek ítéletével szemben fellebbezésre nincs lehetőség – a francia terminológia szintén az *arrêt*. Lásd a Nemzetközi Bíróság oldalának jogesetjegyzékét angol és francia nyelven, valamint az ICTY oldalának [jogesetjegyzékét](#) angol és francia nyelven.

[3] Ha a büntetésről külön határozatban döntenek, más kifejezést használ ezekre a döntésekre az angol és a francia szaknyelv. Egyrészt tehát az arról való döntés, hogy a vádlott bűnös-e a terhére rótt vádpontokban, angolul *judgment/judgement*, franciául *arrêt/jugement* elnevezést kap. (Míg a Nemzetközi Büntetőbíróság [International Criminal Court, ICC] a *judgment*, addig a Volt Jugoszlávia Nemzetközi Büntetőtörvényszék [International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, ICTY] a *judgement* angol kifejezést használja, illetve használta, a Ruanda Nemzetközi Büntetőtörvényszék [International Criminal Tribunal for Rwanda, ICTR] pedig jellemzően, de nem kizárólag utóbbi szót alkalmazta. A francia szóhasználat közti különbségről lásd az előző jegyzetet.) Ha a büntetésről külön határoznak, az alábbi elnevezést kapják ezen ítéletek: angolul *sentencing judgement* (ICTY) vagy *decision on sentence* (ICC), franciául *jugement relatif à la sentence* vagy *jugement portant condamnation* (ICTY) vagy *décision relative à la peine* (ICC). Leegyszerűsítve: általában a *judgement* és *sentence* (angol), valamint a *jugement* és *sentence* vagy *peine* (francia) kifejezésekkel különböztetnek a kétféle ítélet között. Lásd a nemzetközi büntetőbíróságok honlapjait, így példának okáért az [ICTY weboldalát](#) angol és francia nyelven.

[4] A következő nemzetközi bíróságokon szülehetnek tanácsadó vélemények: 1.) a Nemzetközi Bíróságon, a három regionális, azaz 2.) az európai, 3.) az amerikai és 4.) az afrikai emberi jogi bíróságokon, valamint 5.) a Nemzetközi Tengerjogi Törvényszéken. A ma már nem működő Állandó Nemzetközi Bíróság 1922 és 1940 között 27 tanácsadó véleményt fogalmazott meg. Lásd 1.) az 1945-ben az ENSZ Alapokmányához fűzött Nemzetközi Bíróság Statútumának IV. fejezetét; 2.) az 1950. évi Emberi Jogok Európai Egyezményének 47–50. cikkeit és a még hatályba nem lépett 16. jegyzőkönyvét; 3.) az 1969. évi Emberi Jogok Amerikai Egyezményének 64. cikkét; 4.) az Ember és Népek Jogai Afrikai Chartájának a bíróság felállításáról szóló 1998. évi jegyzőkönyvének 4. cikkét; 5.) valamint az 1982. évi Tengerjogi egyezmény 159. cikkének (10) bekezdésében és 191. cikkében foglaltakat. Lásd továbbá a [Nemzetközi Bíróság honlapját](#). CSAPÓ Zsuzsanna: „Univerzális emberi jogi bíróság: illuzórikus utópia vagy megvalósítható, megvalósítandó realitás?” in CSAPÓ Zsuzsanna (szerk.): *Jubileumi tanulmánykötet az 1966. évi emberi jogi egyezségokmányok elfogadásának 50. évfordulóján*, Budapest, Dialóg–Campus, 2018, megjelenés alatt, 47. jegyzet; Anthony AUST: „Advisory opinions” *Journal of International Dispute Settlement* 2010/1, 126–130.

[5] A Nemzetközi Bíróság egyes tanácsadó véleményei kivételesen bírhatnak jogi kötőerővel, megállapodhatnak ugyanis adott együttműködésben részt vevő felek, hogy közöttük a Nemzetközi Bíróság tanácsadó véleménye kötelezettséget teremt. Lásd a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet Adminisztratív Törvényszéke ítéleteinek érvényességéről szóló véleményeket vagy az ENSZ, valamint szakosított intézményei kiváltságairól és mentességeiről szóló megállapodásokkal kapcsolatos, a nemzetközi szervezet és a székhelyállam közötti vitákat „megítélő” véleményeket, illetve az ENSZ és az Egyesült Államok közötti székhely-megállapodás értelmezésével és alkalmazásával kapcsolatban felmerült polémiákat megválaszoló véleményeket. The International Court of Justice: *Handbook*, International Court of Justice, Hague, ⁶2013, 92–93.

[6] Kivéve akkor nem beszélhetünk a jogvita úgymond érdemi lezárásáról, ha a bíróság ítéletében joghatóságának hiányát állapítja meg, azaz nem dönt az ügy érdemében erre felhatalmazottság híján.

[7] Lásd a [Nemzetközi Bíróság weboldalát](#).

[8] Lásd például az Európai Unió Bíróságának eljárási szabályzatában foglaltakat. A Bíróság 2012. szeptember 25-i eljárási szabályzatának egységes szerkezetbe foglalt változata (a továbbiakban: EU

Bíróság eljárási szabályzat). HL L 265., 2012.9.29.

[9] Az ideiglenes intézkedések szerepe a helyzet tovább súlyosbodásának megakadályozása. Egyetlen példával élve: a Nemzetközi Bíróság a LaGrand-ügyben ideiglenes intézkedésként elrendelte, hogy az Egyesült Államok mindaddig nem hajthatja végre a rablógyilkos LaGrand fivérek még életben lévő tagján a kiszabott halálbüntetést, míg a Nemzetközi Bíróság a Németország és az Amerikai Egyesült Államok közötti perben végső döntését meg nem hozza. Bár ekkor az alperes (USA) nem tett eleget a felszólításnak, épp ebben az ügyben tette világossá a Nemzetközi Bíróság, hogy az ideiglenes intézkedésről szóló végzések kötelezik a feleket. *LaGrand (Germany v. United States of America)*, Provisional Measures, Order of 3 March 1999, I.C.J. Reports 1999, 9, para 29; *LaGrand (Germany v. United States of America)*, Judgment of 27 June 2001, I.C.J. Reports 2001, 466, para 128 (5).

[10] Hans-Jürgen SCHLOCHAUER: „International Court of Justice” in Rudolf BERNHARDT (szerk.): *Encyclopedia of Public International Law. Settlement of Disputes*, Amsterdam – New York – Oxford, North-Holland Publishing Company, 1981, 82–83; EU Bíróság eljárási szabályzat, 149. cikk.

[11] EU Bíróság eljárási szabályzat, 181–182. cikkek.

[12] Lásd például Public redacted Judgment on the appeal against the order of Trial Chamber II of 24 March 2017 entitled „Order for Reparations pursuant to Article 75 of the Statute”. No. ICC-01/04-01/07 A3 A4 A5, 8 March 2018.

[13] Lásd az Európai Unió Bíróságának esetében az eljárási szabályzat 91. cikkének (2) bekezdését: „A végzés kézbesítésének napjától rendelkezik kötelező erővel.”

[14] A strasbourgi Emberi Jogok Európai Bírósága jellemzően magánszemélyek államokkal (az Európa Tanács tagállamaival) szembeni emberi jogi panaszait vizsgálja, a bírósághoz azonban (tag)állam is benyújthat másik (tag)állammal szemben kérelmet, utóbbi pertípus azonban rendkívül ritka a strasbourgi esetjogban.

[15] *The ECHR in 50 questions*, 2014, 9.

[16] Az Európai Unió Működéséről szóló Szerződés, 256. cikk; EU Bíróság eljárási szabályzat, VI. cím.

[17] A Nemzetközi Büntetőbíróság különböző döntéseinek rendszerében való eligazításért köszönettel tartozom Kovács Péter professzornak, az ICC bírójának email-ben nyújtott segítségével.

[18] Az ENSZ egyetlen, Európában, mégpedig Hágában székelő főszervét (a többi főszerv székhelye New York város) a Nemzetközi Bíróságot gyakorta tisztelik meg a hétköznapi szóhasználatban a „Világ bíróság” elnevezéssel. Arthur EYFFINGER: *The Peace Palace. Residence for Justice – Domicile of Learning*, The Hague, Carnegie Foundation, ¹1988, 145.

[19] A Nemzetközi Bíróság Statútuma/Alapszabályai, 38. cikk: „1. A Bíróság, amelynek az a feladata, hogy az eléje terjesztett jogvitákat a nemzetközi jog alapján döntse el, eljárása során a következő forrásokat alkalmazza: a) azokat az általános vagy különös nemzetközi egyezményeket, amelyek a vitában álló Államok által kifejezetten elismert jogszabályokat állapítanak meg; b) a nemzetközi szokást, mint a jog gyanánt elismert általános gyakorlat bizonyítékát; c) a civilizált nemzetek által elismert általános jogelveket; d) az 59. cikk rendelkezéseinek fenntartása mellett a bírói döntéseket és a különböző nemzetek legkiválóbb publicistáinak tanítását mint a jogszabályok megállapításának segédeszközeit. 2. Ez a rendelkezés nem érinti a Bíróságnak azt a jogát, hogy a felek megegyezése esetén valamely ügyet ex aequo et bono (méltányosság alapján) döntsön el.” Kihirdette: 1956. évi I. törvény az Egyesült Nemzetek Alapokmányának törvénybe iktatásáról.

[20] Ehelyütt is felhívnanék arra a figyelmet, hogy a szakirodalom általános vélekedése szerint a Statútum 38. cikk (1) bekezdése korántsem említi a nemzetközi jogforrások mindegyikét. Így a Bíróság a jogviták rendezésekor jogforrásként használhatja fel a nemzetközi szervezetek kötelező határozatait és az államok egyoldalú aktusait is.

[21] E jelző használatát a szócikk munkahelyi vitája során Sulyok Gábor javasolta. Buza László erről így
15. oldal

írt egy 1933-ban megjelent tanulmányában, miután a szerződés, a szokásjog és az általános jogelvek jogforrási jellegét rögzítette: „[...] a nemzetközi bíróságok ítéletei s a legkiválóbb publicisták véleménye pedig nem is jogalkotó forrás, csak a nemzetközi jog megismerési forrása.” BUZA László: *A revízió nemzetközi jogi alapjai*, Budapest, Politzer Zsigmond és Fia Kiadása, 1933, 8.

[22] Megjegyzendő, hogy természetesen a Bíróság ítéletei, habár nem kötik a többi államot, érdekeiket mégis érinthetik. Példának okáért, ha a Bíróság egy területi rezsimről (határvitáról, kontinentális talapzat elhatárolásáról stb.) dönt, e döntésnek „objektív” karaktere lesz, azaz az ítélet címzettjein, vagyis a peres feleken túl lesznek bizonyos jogi hatásai más államok vonatkozásában is. Hozzáteendő, hogy – a Bíróság Statútumának 62–63. cikkei értelmében – az az állam, amelynek jogi természetű érdekeit érintheti a peres eljárás, beavatkozás iránti kérelmet nyújthat be. A beavatkozót az ítélet szintén kötni fogja. *International Court of Justice* (5. j.) 78.

[23] SZABÓ Miklós: „Mi a precedens? Előadások a precedensek szerepéről a magyar joggyakorlatban” *Jogesetek Magyarázata* 2012/2, 74.

[24] Alain PELLET: „Statute of the International Court of Justice. Article 38” in Andreas ZIMMERMANN – Christian TOMUSCHAT – Karin OELLERS-FRAHM (szerk.): *The Statute of the International Court of Justice. A Commentary*, Oxford, Oxford University Press, 2006, 784.

[25] Míg a választottbíróságokat már az ókortól használták – ráadásul gyakorta – a nemzetközi viták békés rendezésének eszközeiként, az első állandó nemzetközi bíróság felállítása egészen a XX. század második évtizedéig váratott magára.

[26] Az Állandó Nemzetközi Bíróság a Hollandiát megszálló német csapatok bevonulása után 1940-ben hagyott fel a tényleges munkával, formálisan azonban 1946-ban számolták fel a testületet.

[27] „History” (*International Court of Justice*); Malgosia FITZMAURICE – Christian J. TAMS: „Introduction” in Malgosia FITZMAURICE – Christian J. TAMS (szerk.): *Legacies of the Permanent Court of International Justice*, Leiden–Boston, Martinus Nijhoff, 2013, 2–3; Mohamed Sameh M. AMR: *The Role of the International Court of Justice as the Principal Judicial Organ of the United Nations*, The Hague – London – New York, Kluwer Law International, 2003, 20–21; Lásd még az ENSZ Alapokmány 92. cikkét: „[...] A [Nemzetközi] Bíróság az Állandó Nemzetközi Bíróság Alapszabályain [vagyis Statútumán] alapuló, a jelen Alapokmány kiegészítő részét képező és ahhoz mellékelte Alapszabályoknak [vagyis Statútumnak] megfelelően működik.”

[28] Állandó Nemzetközi Bíróság Statútuma. Kihirdette: 1926. évi I. törvénycikk az Állandó Nemzetközi Bíróság Szabályzatának elfogadásáról.

[29] Állandó Nemzetközi Bíróság Statútuma, 38. cikk: „A Bíróság alkalmazza: 1. az általános vagy különös nemzetközi egyezményeket, amelyek a vitában álló államok részéről kifejezetten elismert szabályokat tartalmaznak; 2. a nemzetközi szokást, mint jog gyanánt elfogadott általános gyakorlat bizonyítékát; 3. a civilizált nemzetek részéről elismert általános jogi elveket; 4. az 59. Cikk rendelkezésének érintetlenül hagyása mellett a bírósági határozatokat, valamint a legkiválóbb publicisták tanait, mint a jogszabályok megállapításának segédeszközeit. Ez a rendelkezés nem érinti a Bíróságnak azt a jogát, hogy a felek megegyezése esetében ex aequo et bono ítélezzék.” Állandó Nemzetközi Bíróság Statútuma, 59. cikk: „A Bíróság határozata csak a vitában álló felekre s csak a döntés alá bocsátott ügyben kötelező.”

[30] Például emberi jogok védelmét célzó nemzetközi szerződések végrehajtását ellenőrző nemzetközi összetételű bizottságok.

[31] PELLET (24. j.) 783–784.

[32] Anthea Roberts szerint.

[33] Anthea ROBERTS: „Comparative International Law? The Role of National Courts in Creating and Enforcing International Law” *The International and Comparative Law Quarterly* 2011/1, 61, 63.

[34] *Subsidiary* (angol) – melléknévként: (ki)segítő, kiegészítő, másodlagos, mellékes, járulékos; főnévként: segéd, támasz. *Auxiliaire* (francia) – melléknévként: kiegészítő, segéd-; főnévként: (ki)segítő, segéd. ORSZÁGH László – MAGAY Tamás – FUTÁSZ Dezső – KÖVECSES Zoltán: *Angol magyar kéziszótár*, Budapest, Akadémiai, 2004, 953; BÁRDOSI Vilmos – SZABÓ Dávid: *Francia magyar kéziszótár*, Budapest, Akadémiai, 2007, 83.

[35] Christopher Greenwood szerint.

[36] Christopher GREENWOOD: „Sources of International Law: An Introduction” United Nations Office of Legal Affairs, Audiovisual Library of International Law.

[37] Így vélekedik például Alain Pellet a Nemzetközi Bíróság Statútumának 38. cikkéhez fűzött kommentárjában.

[38] PELLET (24. j.) 784.

[39] Lásd Gerard Fitzmaurice témában kifejtett álláspontját.

[40] Gerald FITZMAURICE: „Some Problems Regarding the Formal Sources of International Law” in F. M. VAN ASBECK et al. (szerk.): *Symbolae Verzijl, Présentées au Professeur J. H. W. Verzijl à l’occasion de son LXXième Anniversaire*, The Hague, Martinus Nijhoff, 1958, 172. Idézi: Robert Yewdall JENNINGS: „The Judiciary, International and National, and the Development of International Law” *The International and Comparative Law Quarterly* 1996/1, 9.

[41] Hugh Thirlway okfejtése.

[42] Ha példának okáért (a ma már számos nemzetközi bírói fórum közül) csak a Nemzetközi Bíróságot vesszük, Statútumának 2. cikke szerint bírákat „azok közül a nagy erkölcsi tekintélynek örvendő személyek közül kell választani, akik hazájukban a legmagasabb bírói tisztség betöltéséhez megkívánt követelményeknek megfelelnek, vagy akik a nemzetközi jog terén elismert jártassággal bíró jogtudósok”. (Kiemelés: Cs. Zs.)

[43] Hugh THIRLWAY: *The Sources of International Law*, Oxford, Oxford University Press, 2014, 5. fejezet 2.

[44] PELLET (24. j.) 785.

[45] Rudolf BERNHARDT: „Statute of the International Court of Justice. Article 59” in ZIMMERMANN-TOMUSCHAT-OELLERS-FRAHM (24. j.) 1244.

[46] PELLET (24. j.) 785. Gondoljunk csak arra, micsoda jelentőségű és sokat hivatkozott tanácsadó véleményeket alkotott a Bíróság (a népirtás egyezmény kapcsán) a nemzetközi szerződésekhez fűzhető fenntartásokról vagy a Bernadotte-ügyben a nemzetközi szervezetek nemzetközi jogalanyiségát illetően, és persze a sort még hosszan lehetne folytatni. Rudolf BERNHARDT: „Precedent in the World Court. By Mohamed Shahabuddeen” *The American Journal of International Law* 1998/2, 352; Mohamed SHAHABUDEEN: *Precedent in the World Court*, Cambridge, Cambridge University Press, 2007, 165–171.

[47] SHAHABUDEEN (46. j.) 167.

[48] Maurice MENDELSON: „The International Court of Justice and the sources of international law” in Vaughan LOWE – Malgosia FITZMAURICE (szerk.): *Fifty Years of the International Court of Justice*, Cambridge, Cambridge University Press, 1996, 63, 83. Idézi: PELLET (24. j.) 787.

[49] A Nemzetközi Bíróság például a Genocídium egyezmény alkalmazása (Bosznia-Hercegovina v. Szerbia és Montenegró, valamint Horvátország és Szerbia) ügyekben kérészthivatkozott a Jugoszlávia Törvényszékre. *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, Judgment of 26 February 2007, I.C.J. Reports 2007, 43; *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Croatia v. Serbia)*, Judgment of 3 February 2015, I.C.J. Reports 2015, 3.

- [50] A Nemzetközi Bíróság például a Nicaragua és Kolumbia közötti területi vitában kereszthivatkozott a Tengerjogi Törvényszékre. *Territorial and Maritime Dispute (Nicaragua v. Colombia)*, Judgment of 19 November 2012, I.C.J. Reports 2012, 668, para 125.
- [51] A Nemzetközi Bíróság például az állam joghatósági immunitása (Németország v. Olaszország) ügyben kereszthivatkozott az Európai Emberi Jogi Bíróságra. *Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy)*, Judgment of 3 February 2012, I.C.J. Reports 2012, 135, para 78 (72, 73, 76)
- [52] A Nemzetközi Bíróság például a Nicaragua és Costa Rica közötti területi vitában kereszthivatkozott választottbíróóságokra. *Certain Activities Carried Out by Nicaragua in the Border Area (Costa Rica v. Nicaragua) and Construction of a Road in Costa Rica along the San Juan River (Nicaragua v. Costa Rica)*, Judgment of 16 December 2015, I.C.J. Reports 2015, 693–694, 697–700, para 60–61, 71–76.
- [53] A Nemzetközi Bíróság a Diallo (Guinea v. Kongói DK) ügyben kereszthivatkozott az Emberi Jogi Bizottságra (UN Human Rights Committee), valamint az Ember és Népek Jogainak Afrikai Bizottságára, s csakúgy az Európai és az Amerikaközi Emberi Jogi Bíróságokra is. *Ahmadou Sadio Diallo (Republic of Guinea v. Democratic Republic of the Congo)*, *Compensation*, Judgment of 19 June 2012, I.C.J. Reports 2012, 334–335, para 24.
- [54] Thomas BUERGENTHAL: „Lawmaking by the ICJ and Other International Courts” *Proceedings of the Annual Meeting (American Society of International Law)*, *International Law as Law* 2009, 405; PELLET (24. j.) 788; International Court of Justice (5. j.) 98; Judge Antônio Augusto CANÇADO TRINDADE: *The Construction of a Humanized International Law: A Collection of Individual Opinions (2013–2016)*, Vol. 3, Leiden, Brill, 2017, 5.
- [55] International Court of Justice (5. j.) 77.
- [56] Megjegyzendő a pontosság kedvéért, hogy egy esetben – a Namíbia tanácsadó véleményben 1971-ben – a Bíróság döntésében *használta a precedens kifejezést*, mégpedig saját és jogelődje korábbi ítélezési gyakorlatára utalva. Az Állandó Nemzetközi Bíróság ítéletei között a Lotus- (1927) és a Chorzow-ügyekben (1928), valamint a tanácsadó vélemények között egy görög-török megállapodást értelmező döntésben (1928) lelünk azonos *szóhasználatra*. SHAHABUDEEN (46. j.) 2; PELLET (24. j.) 788; *The S.S. Lotus (France v. Turkey)*, Judgment No. 9, 7 September 1927. P.C.I.J. Series A, No. 10, 26; *Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970)*, Advisory Opinion of 21 June 1971, I.C.J. Reports 1971, 19, para 9.; *Case concerning the Factory at Chorzow*, Judgment No. 13, 13 September 1928. P.C.I.J. Series A, No. 17, 7.; *Interpretation of the Greco-Turkish Agreement of December 1st, 1926, Final Protocol, Article IV*, Advisory Opinion No. 12, 28 August 1928. P.C.I.J. Series B, No. 16, 15. www.icj-cij.org/files/permanent-court-of-international-justice/serie_B/B_16/01_Interpretation_de_l_Accord_greco-turc_Avis_consultatif.pdf
- [57] KOVÁCS Péter: *Nemzetközi közjog*, Budapest, Osiris, 2016, 192.
- [58] Peter Malanczuk megfogalmazása szerint: a bírói joggyakorlat következetessége, önellentmondástól mentessége a legnyilvánvalóbb eszköz arra, hogy a részrehajlás, elfogultság vádja fel ne merüljön a bírakkal szemben. Peter MALANCZUK: *Akehurst's Modern Introduction to International Law*, London – New York, Routledge, 7th 1997, 51.
- [59] Megfontolandó ehelyütt Csiky János 1937-ben rögzített megjegyzése is, aki szerint: „De egyébként is bírói és azontúl is általános emberi vonás: lehetőleg, hacsak nem elkerülhetetlen, *nem mondani* azt, hogy a *múltban nem volt igazunk*.” CSIKY János: *Bírói jogalkotás a nemzetközi jogban*, Különlenyomat a Jog IV. évfolyama 4. számából. Szeged, 1937, 5. Bár jelen szócikk szerzője több helyütt is hivatkozik Csiky tanulmányára, hasznosnak véelve e korábbi gondolatok megismertetését a ma Olvasójával, vállalhatatlannak tartja e kolléga munkásságának számos egyéb elemét (lásd az úgynevezett zsidótörvényekről 1939-ben, 1941-ben írt kommentárjait), ezektől nyomatékosan elhatárolódik.
- [60] A következetesség és az előreláthatóság fontosságát a Bíróság is elismerte a Líbia és Málta

közötti kontinentális talapzat elhatárolásának megítélésekor. *Continental Shelf (Libyan Arab Jamahiriya/Malta)*, Judgment of 3 June 1985, I.C.J. Reports 1985, 39, para 45.; PELLET (24. j.) 785.

[61] Míg 1927-ben az Állandó Nemzetközi Bíróság nem látott kivetnivalót abban, hogy – a francia tiltakozással szemben – Törökország folytatott le eljárást egy török hajóval nyílt tengeren ütköző francia hajó, a Lotus legénységének őrszolgálatban lévő francia tisztjével szemben, addig ma hasonló baleset esetében az 1982. Tengerjogi egyezmény értelmében kizárólag a lobogó szerinti vagy az állampolgárság szerinti államnak (azaz a Lotus-ügyben Franciaországnak) lenne joga a felelősségre vonásra. A Lotus-ügy tehát arra is jó példa, hogy a(z Állandó) Nemzetközi Bíróság ítéletei „nem szentírás”, legalábbis ami a jogalkotó szempontját illeti. (A jogalkotók pedig a nemzetközi jogban az államok.) Amikor ugyanis 1958-ban Genfben megszülettek az első tengerjogi kodifikációs egyezmények, a harminc évvel korábban született Lotus-ítélettel merőben ellentétes tartalmú rendelkezések kerültek be a releváns szerződésbe. S ma már e szerződések alapján kell megítélni az aktuális nemzetközi jogvitákat (pontosabban 1958-hoz képest is változott már a helyzet, hiszen ma az 1982-ben elfogadott Montego Bay-i Tengerjogi egyezmény irányadó az ehhez az új szerződéshez csatlakozó államok számára). *The S.S. Lotus (France v. Turkey)* (56. j.); *United Nations Convention on the Law of the Sea*, Concluded at Montego Bay on 10 December 1972, 1833 U.N.T.S. 3, Article 97.; Malcolm N. SHAW: *International Law*, Cambridge, Cambridge University Press, ⁶2008, 110.

[62] Ráadásul épp e jogeset kapcsán érdemes felfigyelnünk egy jelentős koncepcióváltásra is. Amíg az Állandó Nemzetközi Bíróság a '20-as években arra a következtetésre jutott a Lotus-ügyben, hogy amit a nemzetközi jog nem tilt kifejezetten, az megengedett (az akkori nemzetközi normák nem tiltották a lobogó államán kívüli más államnak a büntetőeljárás lefolytatását), addig a Nemzetközi Bíróság a '90-es években a nukleáris fegyverek legalitása ügyben már akként vélekedett, hogy amit a nemzetközi jog *explicite* nem tilt (se szokásjogi, se egyezményes normát nem tudott ugyanis azonosítani a Bíróság, amely tiltaná átfogó és egyetemes jelleggel a nukleáris fegyverek használatát vagy az azokkal való fenyegetést [lásd a vélemény 105. paragrafus (2) B. pontját]), az nem biztos, hogy megengedett. (Lásd még a 110. jegyzetben írtakat.) BRUHÁCS János: *Nemzetközi jog I. Általános rész*, Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2008, 246; *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, Advisory Opinion of 8 July 1996, I.C.J. Reports 1996, 226.

[63] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Croatia v. Serbia)*, Preliminary Objections, Judgment of 18 November 2008, I.C.J. Reports 2008, 428, para. 53. Ugyanitt a Bíróság emlékeztet egy 1998-as ítéletére is (Kamerun és Nigéria területi vitájáról), amelyben a testület kinyilvánította, hogy természetesen korábbi döntései más államokat nem köteleznek, de az igazi kérdés voltaképpen az, hogy az adott ügyben mutatkozik-e bármi ok arra, hogy a testület eltérjen a megelőző perekben kifejtett érvelésétől, meghozott következtetésétől. *Land and Maritime Boundary between Cameroon and Nigeria*, Preliminary Objections, Judgment of 11 June 1998, I.C.J. Reports 1998, 292, para 28.

[64] Erre Mohamed Shahabuddeen mutatott rá. BERNHARDT (46. j.) 352.

[65] Egyetlen állam volt tehát az alperes: Szerbia és Montenegró államalakulat (amelytől Montenegró 2006-ban szakadt el és vált független állammá).

[66] A Krstić-ügyben. Első fokon született ítélet: *Prosecutor v. Radislav Krstić*, Judgment of 2 August 2001, Case No. IT-98-33-T. Fellebbviteli szakaszban született jogerős ítélet: *Prosecutor v. Radislav Krstić*, Judgment of 19 April 2004, Case No. IT-98-33-A.

[67] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)* (49. j.) 134, para. 223.

[68] ÁDÁNY Tamás Vince: *A legsúlyosabb jogsértések miatti felelősségre vonhatóság nemzetközi jogi tendenciái, különös tekintettel a Nemzetközi Büntetőbíróság joghatóságának előfeltételeire*, Doktori értekezés, Budapest, PPKE Jog- és Államtudományi Doktori Iskola, 2011, 89.

[69] KOVÁCS (57. j.) 193.

[70] 1990-ben a Cossey-ügyben. *Case of Cossey v. the United Kingdom*, Judgment of 27 September 1990, No. 10843/84, para 35.; Stewart MANLEY: „Referencing Patterns at the International Court of Justice” *European Journal of International Law* 2016/1, 194.

[71] *Prosecutor v. Zlatko Aleksovski*, ICTY, Appeals Chamber, Judgement of 24 March 2000, Case No. IT-95-14/1-A, para 107.

[72] A latin *maxima* fordításának forrása: BÁNK József: *Latin bölcsességek. Szállóigék, velős mondások latinul és magyarul*, Budapest, Szent Gellért Egyházi Kiadó, ³1993, 77.

[73] *Prosecutor v. Kupreškić et al.*, ICTY, Trial Chamber, Judgement of 14 January 2000, Case No. IT-95-16-T, para 540–541.; Aldo Zammit BORDA: „The Use of Precedent as Subsidiary Means and Sources of International Criminal Law” *Tilburg Law Review* 2013/2, 69.

[74] *Rome Statute of the International Criminal Court*, 17 July 1998, 2187 U.N.T.S 38544, Article 21 (2).

[75] „The Court *may* apply principles and rules of law as interpreted in its previous decisions.”
(Kiemelés: Cs. Zs.)

[76] Ehelyütt Szabados Tamás iránymutató gondolatmenetét követi jelen szócikk. SZABADOS Tamás: „»Precedents« in EU Law – The Problem of Overruling” *ELTE Law Journal* 2015/1, 128–130.

[77] Nial Fennelly főtanácsnok állásfoglalása. Merck & Co. Inc., Merck Sharp & Dohme Ltd and Merck Sharp & Dohme International Services BV v. Primecrown Ltd, Ketan Himatlal Mehta, Bharat Himatlal Mehta and Necessity Supplies Ltd and Beecham Group plc v. Europharm of Worthing Ltd. Opinion of Mr Advocate General Fennelly delivered on 6 June 1996, Joined cases C-267/95 and C-268/95, C:1996:228. Idézi: SZABADOS (76. j.) 128.

[78] Maurice Lagrange főtanácsnok állásfoglalása. Da Costa en Schaake NV, Jacob Meijer NV, Hoechst-Holland NV v. Netherlands Inland Revenue Administration. Opinion of Mr Advocate General Lagrange delivered on 13 March 1963, Joined cases 28 to 30-62, C:1963:2. Idézi: SZABADOS (76. j.) 128.

[79] Verica Trstenjak főtanácsnok állásfoglalása. Internationaler Hilfsfonds eV v. Commission of the European Communities. Opinion of Advocate General Trstenjak delivered on 28 March 2007, C-331/05 P, C:2007:191. Idézi: SZABADOS (76. j.) 128.

[80] SZABADOS (76. j.) 130.

[81] SZABADOS (76. j.) 129.

[82] Mattias DERLÉN – Johan LINDHOLM: „Peek-A-Boo, It’s a Case Law System! Comparing the European Court of Justice and the United States Supreme Court from a Network Perspective” *German Law Journal* 2017/3, 649.

[83] SHAHABUDEEN (46. j.) 2.

[84] John C. GARDNER: „Judicial Precedent in the Making of International Public Law” *Journal of Comparative Legislation and International Law* 1935/4, 253.

[85] ICSID: International Centre for Settlement of Investment Disputes.

[86] BUERGENTHAL (54. j.) 405; MANLEY (70. j.) 196–197; Eva KASSOTI: „Fragmentation and Inter-Judicial Dialogue: The CJEU and the ICJ at the Interface” *European Journal of Legal Studies* 2015/2, 37–46; Laurence BOISSON DE CHAZOURNES: „Plurality in the Fabric of International Courts and Tribunals: The Threads of a Managerial Approach” *European Journal of International Law* 2017/1, 39–44; „Research Report. References to the Inter-American Court of Human Rights and Inter-American instruments in the case-law of the European Court of Human Rights” Strasbourg, Council of Europe – European Court of Human Rights, 2016. Alejandro SAIZ ARNAIZ – Aida TORRES PÉREZ: „Main trends in the recent case law of the EU Court of Justice and the European Court of Human Rights in the field of

fundamental rights” Brussels, European Parliament, Directorate-General for Internal Policies, Policy Department C: Citizen’s Rights and Constitutional Affairs, 2012, 97–101.; Tobias LOCK: *The European Court of Justice and International Courts*, Oxford, Oxford University Press, 2015, 215–218.

[87] Függetlenül attól, hogy az ICC Statútumának alkalmazandó jogot taglaló cikke csak a Bíróság saját döntéseire utal, más fórumok esetjogára nem. MANLEY (70. j.) 197.

[88] SCSL: Special Court for Sierra Leone. E bíróság statútuma kifejezetten rögzítette is, hogy az SCSL Fellebbviteli Tanácsának figyelemmel kell lennie (*shall be guided by*) az ICTY és az ICTR Fellebbviteli Tanácsának döntéseire. *Statute of the Special Court for Sierra Leone, annexed to the Agreement between the United Nations and the Government of Sierra Leone on the Establishment of the SCSL*, 16 January 2002, Article 20 (3); BORDA (73. j.) 67.

[89] Vegyünk egy-egy példát mindegyik fenn említett esetre:

1.) A Nemzetközi Bíróságra hivatkozik az Amerikaközi Emberi Jogi Bíróság: az Ember jogai és kötelezettségei amerikai nyilatkozatának értelmezése ügyben. *Interpretation of the American Declaration of the Rights and Duties of Man within the Framework of Article 64 of the American Convention on Human Rights*, Inter-American Court of Human Rights, Advisory Opinion of 14 July 1989. Series A No. 10. para 37.; Lucas LIXINSKI: „Treaty Interpretation by the Inter-American Court of Human Rights: Expansionism at the Service of the Unity of International Law” *The European Journal of International Law* 2010/3, 587–588.

2.) A Nemzetközi Bíróságra hivatkozik az Európai Emberi Jogi Bíróság: a Ciprus v. Törökország ügyben. *Cyprus v. Turkey* [GC], no. 25781/94. ECHR 2001-IV. para 92–97.

3.) A Nemzetközi Bíróságra, valamint az Európai Emberi Jogi Bíróságra hivatkozik az Európai Unió Bírósága: a Kadi ügy(ek)ben. *Kadi kontra Tanács és Bizottság ítélet*, T-315/01, T:2005:332, para 184, 231.; *Kadi kontra Tanács és Bizottság ítélet*, C-402/05 P, C:2008:461, para 310–313, 344, 360, 363, 368.

4.) A Nemzetközi Bíróságra, valamint az Európai Emberi Jogi Bíróságra hivatkozik a Volt Jugoszlávia Nemzetközi Büntetőtörvényszék: a Tadic-ügyben. *Prosecutor v. Duško Tadić*, ICTY, Appeals Chamber, Judgement of 15 July 1999, Case No. IT-94-1-A, para 99–145, 282.

5.) A Nemzetközi Bíróságra, a Volt Jugoszlávia és a Ruanda Nemzetközi Büntetőtörvényszékekre, valamint a Sierra Leone-i Speciális Bíróságra hivatkozik a Nemzetközi Büntetőbíróság: a Bemba-ügyben. *Situation in the Central African Republic in the Case of the Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba Gombo*, Judgment of 21 March 2016 Pursuant to Article 74 of the Statute, No. ICC-01/05-01/08. ICJ-hivatkozás (azaz a Nemzetközi Bíróságra): para 76–77. ICTY, ICTR és SCSL-hivatkozások: számos paragrafus.

6.) A Nemzetközi Bíróságra (és az Állandó Nemzetközi Bíróságra) hivatkozik a Nemzetközi Tengerjogi Törvényszék: az M/V „Louisa”-ügyben. *M/V „Louisa” (Saint Vincent and the Grenadines v. Kingdom of Spain)*, Judgment, ITLOS Reports 2013, 30, 34, 44–45, para 81, 95, 99, 145.; Eric DE BRABANDERE: „The Use of Precedent and External Case-Law by the International Court of Justice and the International Tribunal for the Law of the Sea” *Grotius Centre Working Paper* 2016/057-PIL, 18–20.

7.) A Nemzetközi Bíróságra (és az Állandó Nemzetközi Bíróságra), valamint az Emberi Jogok Európai Bíróságára hivatkozik a Beruházási Viták Rendezésének Nemzetközi Központja: az ADC v. Magyarország ügyben. *ADC Affiliate Limited and ADC & ADMC Management Limited v. The Republic of Hungary*, International Centre for Settlement of Investment Disputes, Award of the Tribunal, 2 October 2006, ICSID Case No. ARB/03/16. ICJ-hivatkozások: para 493–494, 497. PCIJ-hivatkozások (azaz az Állandó Nemzetközi Bíróságra, a Chorzów-ügyre): számos paragrafus. EJEB-hivatkozás: para 497.; Ole Kristian FAUCHALD: „The Legal Reasoning of ICSID Tribunals – An Empirical Analysis” *The European Journal of International Law* 2008/2, 341–342.

8.) A Nemzetközi Bíróságra hivatkozik az Állandó Választottbíróság: a Guyana v. Suriname ügyben. *Guyana v. Suriname*, Permanent Court of Arbitration, Award of the Arbitral Tribunal, 17 September

2007, Case No. 2004-04. para 303, 312, 332, 334–335, 337–338, 342–343, 352, 355, 372–373, 381, 383–386, 390, 418, 424, 439–440, 446, 448, 450–451, 463, 468.

9.) Az Európai Emberi Jogi Bíróságra hivatkozik az amerikai: a Lori Berenson-Mejía ügyben. *Lori Berenson-Mejía v. Peru*, Inter-American Court of Human Rights, Judgment of 25 November 2004 (Merits, Reparations and Costs) Series C No. 119. para 159. www.corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_119_ing.pdf; Gerald L. NEUMAN: „Import, Export, and Regional Consent in the Inter-American Court of Human Rights” *The European Journal of International Law* 2008/1, 109.

10.) Az Európai Emberi Jogi Bíróságra hivatkozik a Nemzetközi Büntetőbíróság: az Al Bashir ügyben. *Situation in Darfur, Sudan in the Case of the Prosecutor v. Omar Hassan Ahmad Al Bashir*, Judgment of 3 February 2010 on the appeal of the Prosecutor against the „Decision on the Prosecution’s Application for a Warrant of Arrest against Omar Hassan Ahmad Al Bashir”, No. ICC-02/05-01/09-OA. para 31.

11.) A nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszékre és a Ruanda Nemzetközi Büntetőtörvényszékre hivatkozik a volt jugoszlávai: a Blaškić-ügyben. *Prosecutor v. Tihomir Blaškić*, ICTY, Trial Chamber, Judgment of 3 March 2000, Case No. IT-95-14-T. Nürnbergi hivatkozások: para 221–222, 228, 806. ICTR-hivatkozások: számos paragrafus.

12.) A nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszékre, a Volt Jugoszlávia Nemzetközi Büntetőtörvényszékre, valamint a Nemzetközi Bíróságra hivatkozik a ruandai törvényszék: az Akayesu-ügyben. *Prosecutor v. Jean-Paul Akayesu*, ICTR, Appeals Chamber, Judgment of 1 June 2001, Case No. ICTR-96-4-A. Nürnbergi hivatkozások: para 436, 443. ICTY-hivatkozások: számos paragrafus. *Prosecutor v. Jean-Paul Akayesu*, ICTR, Trial Chamber, Judgment of 2 September 1998, Case No. ICTR-96-4-T. Nürnbergi hivatkozások: para 474, 486, 526, 550, 563. ICTY-hivatkozások: számos paragrafus. ICJ-hivatkozás: para 512. Utóbbi paragrafusra a következő disszertáció hívta fel a figyelmet: Gentian ZYBERI: *The Humanitarian Face of the International Court of Justice. Its Contribution to Interpreting and Developing International Human Rights and Humanitarian Law Rules and Principles*, Cambridge, Intersentia, 2008, 373–375.

13.) Az Európai Unió Bíróságára, az Amerikai Emberi Jogi Bíróságra, valamint az ENSZ Emberi Jogi Bizottságára hivatkozik az Európai Emberi Jogi Bíróság: a Baka v. Magyarország ügyben. *Baka v. Hungary* [GC], no. 20261/12. ECHR 2016. para 65, 69–70, 73–76, 84–85, 172.

[90] Buergethal szóhasználatában: *cross-fertilization* (amely akár – biológiai hasonlaltal élve – keresztbeporzásnak is fordítható, érzékletesen kifejezve a bíróságok közti relációk e lényegi aspektusát).

[91] Az ICC a Lubanga-ügyben 2012-ben egyértelművé tette: lehet a bíraskodás során támaszkodni más nemzetközi bíróságok joggyakorlatára (a konkrét ügyben az SCSL esetjoga lett vizsgálat tárgya), de e hivatkozásokkal felidézett „külsős” ítéletek nem jelenthetnek többet pusztán segítségnyújtásnál, azaz kötéserővel más ügyben nem rendelkeznek e korábbi, más bírói szervek által meghozott döntések. *Situation in the Democratic Republic of the Congo in the Case of the Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo*, Judgment of 14 March 2012 Pursuant to Article 74 of the Statute, No. ICC-01/04-01/06, para 603. Felhívja rá a figyelmet: MANLEY (70. j.) 196. Másutt is megerősítette aztán az ICC ezt az alapállást, például 2016-ban így fogalmaztak a bírák: „[...] fontos nyomatékosítani, hogy a kamarák általában óvatosan kezelik más nemzetközi bíróságok és törvényszékek esetjogát, hangsúlyozva ezen esetjog nem kötelező mivoltát e bíróság vonatkozásában”. *Situation in the Central African Republic in the Case of the Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba Gombo* (89. j.) para. 72.

[92] RUF: Revolutionary United Front.

[93] Lásd e vonatkozásban ismét az SCSL Statútumának már (a 88. jegyzetben) hivatkozott 20 (3) cikkét.

[94] *Prosecutor v. Issa Hassan Sesay, Morris Kallon, Augustine Gbao*, SCSL, Trial Chamber I, Judgment of

2 March 2009, Case No. SCSL-04-15-T, para 295.; BORDA (73. j.) 69.

[95] ECCC: Extraordinary Chambers in the Courts of Cambodia.

[96] *Case 001 Kaing Guek Eav alias Duch*, ECCC, Supreme Court Chamber, Judgement of 3 February 2012, Case No. 001/18-07-2007-ECCC/SC, para 97.; BORDA (73. j.) 69.

[97] Amíg a Nemzetközi Bíróság a „hatékony ellenőrzés” (*effective control*) tesztje mellett állt ki, az ICTY az „átfogó ellenőrzés” (*overall control*) teszt helyessége mellett érvelt (élesen kritizálva a másik hágai fórum 13 éve született döntésében foglaltakat). A Nemzetközi Bíróság mindazonáltal a korábbi álláspontját megerősítette 2007-ben a Bosznia-Hercegovina v. Szerbia és Montenegró peres felek közötti népirtás elleni egyezmény alkalmazása ügyben. SHAW (61. j.) 111–112; Karin OELLERS-FRAHM: „Proliferation” in William A. SCHABAS – Shannonbrooke MURPHY (szerk.): *Research Handbook on International Courts and Tribunals*, Cheltenham, Edward Elgar, 2017, 315; *Prosecutor v. Duško Tadić* (89. j.) para 115.; *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America)*, Merits, Judgment of 27 June 1986, I.C.J. Reports of 1986, 14.; *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)* (49. j.).

[98] BUERGENTHAL (54. j.) 405.

[99] A Nemzetközi Bíróság sem tekinthető annak. MALANCZUK (58. j.) 51.

[100] Akár szó szerint úgy értve, hogy netán azonos ügy több nemzetközi fórum elé is kerülhetne, vagy akként, hogy hasonló tényállású esetekben, megegyező irányadó normákat másként értelmeznének, alkalmaznának az egyes bíróságok. OELLERS-FRAHM (97. j.) 299, 314–315.

[101] Lásd az esetleges csatlakozással kapcsolatban az Európai Unió Bíróságának állásfoglalását: A Bíróság 2/13. sz. véleménye. „Az EUMSZ 218. cikk (11) bekezdése alapján kiadott vélemény – Nemzetközi megállapodás tervezete – Az Európai Uniónak az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló európai egyezményhez történő csatlakozása – Az említett tervezetnek az EU- és az EUM-Szerződéssel való összeegyeztethetősége”. 2014. december 18.

[102] CSIKY (59. j.) 1.

[103] A hivatkozott szerző: Csiky János.

[104] Számos érve közül csupán egyet kiemelve: Csiky János szerint mi másnak lehetne nevezni, semmint jogalkotásnak az Állandó Nemzetközi Bíróság azon döntését, amelyben akkor, amikor még megdönthetetlen (azóta megdőlt) tétele volt a nemzetközi jognak, hogy nemzetközi jogalanyisággal csakis az államok rendelkeznek (illetve hozzáteendő, abban az időben már a nemzetközi szervezetek is), elismerte a testület „a magánszemélyek nemzetközi jogalanyiságának lehetőségét” (mégpedig 1928-ban a danzigi bíróságok hatáskörének kérdésében hozott 15. számú tanácsadó véleményében). CSIKY (59. j.) 10; *Jurisdiction of the Courts of Danzig*, Advisory Opinion No. 15, 3 March 1928, P.C.I.J. Series B. No. 15. www.icj-cij.org/files/permanent-court-of-international-justice/serie_B/B_15/01_Compentence_des_tribunaux_de_Danzig_Avis_consultatif.pdf

[105] CSIKY (59. j.) 11.

[106] Tán túlzás nélkül fogalmazhatunk így, lásd példának okáért az Emberi Jogok Európai Bíróságának vagy az Európai Unió bíróságainak tevékenységét.

[107] *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons* (62. j.)

[108] Christine GRAY: „Precedent in the World Court. By Mohamed Shahabuddeen” *The International and Comparative Law Quarterly* 1997/2, 478.

[109] Mia SWART: „Judicial Lawmaking at the ad hoc Tribunals: The Creative Use of the Sources of International Law and »Adventurous Interpretation«” *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht* 2010, 469.

- [110] A Nemzetközi Bíróság – roppant megosztva: hét támogató és hét ellenszavazattal, a patthelyzetet elnöki döntéssel feloldva – a *non liquet* deklaráció mellett döntött. A tanácsadó vélemény szerint a nemzetközi jog jelen állása szerint nem lehet eldönteni (pontosabban a Bíróság nem tudja eldönteni), hogy vajon a nukleáris fegyverek használata vagy az azokkal való fenyegetés jogos vagy jogtalan lenne-e az önvédelem egy olyan szélsőséges esetében, amikor az állam léte, túlélése forog kockán. *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons* (62. j.) 266, para 105 (2).
- [111] *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons* (62. j.) 237, para 18.; PELLET (24. j.) 789.
- [112] A hivatkozott egyéni vélemény szerzője: Gilbert Guillaume bírósági elnök.
- [113] *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, Advisory Opinion of 8 July 1996, I.C.J. Reports 1996, Separate Opinion of Judge Guillaume, 293, para 14.; PELLET (24. j.) 789.
- [114] A hivatkozott szerző Thomas BUERGENTHAL.
- [115] BUERGENTHAL (54. j.) 403.
- [116] BUERGENTHAL (54. j.) 404.
- [117] *Fisheries case*, Judgment of 18 December 1951, I.C.J. Reports 1951, 116.
- [118] A hivatkozott szerző Gerald FITZMAURICE.
- [119] FITZMAURICE (40. j.) 170. Idézi JENNINGS (40. j.) 8. Fentiekhez a nemzetközi bírói döntések jelentőségének alátámasztására hozzáteendő: ahogy e peres eljárásban 1951-ben a Nemzetközi Bíróság kifejtette, mely kritériumok alapján ismerhető el az alapvonal, amelytől a parti tenger kiterjedése számítható, e megállapítások később megjelentek a parti tengerről és a csatlakozó övezetről rendelkező 1958. évi genfi egyezményben. SHAW (61. j.) 110.
- [120] A hivatkozott szerző Peter MALANCZUK.
- [121] MALANCZUK (58. j.) 51.
- [122] Alain PELLET által.
- [123] Alain PELLET: „L’adaptation du droit international aux besoins changeants de la société internationale – Conference inaugurale” *Recueil des Cours de l’Académie de Droit International de La Haye* 2007/329, 43. Idézi: KOVÁCS (1. j.) 280.
- [124] A hivatkozott szerző BLUTMAN László.
- [125] BLUTMAN László: *Az Európai Unió joga a gyakorlatban*, Budapest, HVG–Orac, 2014, 1.3.2. alfejezet.
- [126] BLUTMAN (125. j.) 1.3.2. alfejezet
- [127] A hivatkozott szerző Sir Robert Yewdall JENNINGS.
- [128] JENNINGS (40. j.) 3–4. Aldo Zammit BORDA szerint e felfogás a legalitás alapelvével megy szembe. BORDA (73. j.) 76–77.
- [129] Sir Robert JENNINGS: „The Judicial Function and the Rule of Law” in *International Law at the Time of its Codification, Essays in Honour of Roberto Ago III*, Milan, Giuffrè, 1987, 145. Idézi: THIRLWAY (43. j.) 5. fejezet 1.
- [130] A hivatkozott szerző: Hugh Thirlway.
- [131] THIRLWAY (43. j.) 8.
- [132] THIRLWAY (43. j.) 5. fejezet 1.
- [133] A hivatkozott szerző BRUHÁCS János.
- [134] A szokásjogi szabály kialakulásához szükséges két konjunktív feltétel közül a másik: az államok

jogi meggyőződése (*opinio iuris*).

[135] BRUHÁCS (62. j.) 148; JENEY Petra: „Bírói döntések” in KENDE Tamás et al. (szerk.): *Nemzetközi jog*, Budapest, CompLex, 2014, 156.

[136] BRUHÁCS (62. j.) 148.

[137] A hivatkozott szerző KOVÁCS Péter.

[138] KOVÁCS (57. j.) 191–192.

[139] Ugyanez a kijelentés természetesen más regionális nemzetközi emberi jogi bíróságokra is adaptálható.

[140] KOVÁCS 2016 (57. j.) 192–193.

[141] CSIKY (59. j.) 5.

[142] A hivatkozott szerző Aldo Zammit BORDA.

[143] Azaz a bíróságok értelmezéssel nem alkothatnak új jogot, döntéseik nem tekinthetők közvetlen jogforrásnak. BORDA (73. j.) 77, 80.

[144] BORDA (73. j.) 77–78.

[145] *Nullum crimen sine lege*, azaz: „nincs bűncselekmény törvény nélkül” (vagyis a visszaható hatályú büntető jogalkotás tilalma). Az EJEE 7. cikkének megfogalmazása szerint: „Senkit sem szabad elítélni olyan cselekményért vagy mulasztásért, amely elkövetése idején a hazai vagy nemzetközi jog alapján nem volt bűncselekmény.” Kihirdette: 1993. évi XXXI. törvény az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény és az ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyv kihirdetéséről.

[146] Pontosabban a hivatkozott szerző, Borda a *Streletz, Kessler és Krenz v. Németország* ügyben 2001-ben hozott ítéletre utalt, amelyben a strasbourgi bírák korábbi, az *S.W. v. Egyesült Királyság* ügyben 1995-ben született döntésük egy megállapítását citálták. *Case of Streletz, Kessler and Krenz v. Germany*, Judgment of 22 March 2001, nos. 34044/96, 35532/97 and 44801/98, para 50.; *Case of S.W. v. the United Kingdom*, Judgment of 22 November 1995, No. 20166/92, para 36.; BORDA (73. j.) 78.

[147] A Borda által hivatkozott Antonio Cassese a nemzetközi büntetőbírák vonatkozásában is irányadónak vélte e megállapítást. Antonio CASSESE: „The Influence of the European Court of Human Rights on International Criminal Tribunals – Some Methodological Remarks” in Morten BERGSMO (szerk.): *Human Rights and Criminal Justice for the Downtrodden: Essays in Honour of Asbjørn Eide*, Leiden–Boston, Martinus Nijhoff, 2003, 50. Idézi: BORDA (73. j.) 79.

[148] BORDA (73. j.) 79–80.

[149] *Prosecutor v. Duško Tadić*, ICTY, Appeals Chamber, Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction, 2 October 1995, Case No. IT-94-1-AR72 (Tadić joghatósági határozat).

[150] E gondolatra Hoffmann Tamás és Kajtár Gábor hívta fel a figyelmet a szócikk vitafórumán.

[151] HOFFMANN Tamás: „The Gentle Humanizer of Humanitarian Law – Antonio Cassese and the Creation of the Customary Law of Non-International Armed Conflict” in Larissa VAN DEN HERIK – Carsten STAHN (szerk.): *Future Perspectives in International Criminal Justice*, The Hague, T.M.C. Asser, 2010, 74.

[152] Ahogy a háborús bűncselekmények alapját képező humanitárius nemzetközi jogi szabályok között is fennáll (még) számos különbség a két típusú fegyveres konfliktus vonatkozásában (lásd 1977-ben külön, és egyúttal eltérő szerződésekben szabályozták a nemzetközi és a nem nemzetközi fegyveres konfliktusok áldozatainak védelmét), úgy a Nemzetközi Büntetőbíróság Statútuma sem

kezeli teljes mértékben egységesen az államközi és a polgárháborúk idején elkövetett háborús bűncselekményeket.

[153] Tadić joghatósági határozat, para 119.

[154] A fenti bekezdés gondolatmenete túlnyomórészt e tanulmányon alapul: HOFFMANN Tamás: „A Jugoszlávia Törvényszék szerepe a humanitárius nemzetközi jog fejlődésében” in CSAPÓ Zsuzsanna (szerk.): *Emlékkötet Herczegh Géza születésének 85. évfordulójára, A ius in bello fejlődése és mai problémái*, Pécs, PTE Állam- és Jogtudományi Kara, 2013, 71, 76–80.

[155] Már mint ami a megsértett norma természetét illeti, s hogy e szokásjogi norma megsértéséhez kapcsolódik-e szintén szokásjogi alapon egyéni büntetőjogi felelősség. Knut DÖRMANN: „War Crimes under the Rome Statute of the International Criminal Court, with a Special Focus on the Negotiations on the Elements of Crimes” in Armin VON BOGDANDY – Rüdiger WOLFRUM – Christiane E. PHILIPP (szerk.): *Max Planck Yearbook of United Nations Law*, Leiden, Brill, 2003, 345.

[156] E kettős funkcióra Anthea Roberts világít rá. ROBERTS (33. j.)

[157] Hersch LAUTERPACHT: „Decisions of Municipal Courts as a Source of International Law” *British Yearbook of International Law* 1929, 84. Idézi: Letizia LO GIACCO: „Swinging between Finding and Justification: Judicial Citation and International Law-Making” *Cambridge International Law Journal* 2017/1, 34.

[158] ROBERTS (33. j.) 59, 62.

[159] ROBERTS (33. j.) 59. Alain PELLET – az általa ellenpéldaként felhozott OPPENHEIMmel vagy THIRLWAY-jel ellentétben – nem ért egyet azzal, hogy a nemzeti bíróságok döntései is beleértendőek lennének a Statútum 38. cikk (1) d) pontja alá. PELLET (24. j.) 788. Megjegyzendő, hogy a d) pont „bírói döntéseket” említ, (jelentést szűkítő) jelző – nemzetközi és/vagy nemzeti – nélkül.

[160] ROBERTS (33. j.) 62. Fentiekkel azonos következtetésre jut LO GIACCO (157. j.) 7.

[161] Érdekes párhuzamként hozza fel Malcolm N. Shaw, hogy szövetségi államok esetén a legfelsőbb bíróságoknak az egyes tagállamok közötti konfliktusokat eldöntő ítéletei is relevánsak lehetnek például az államok közötti területi vitákra vonatkozó nemzetközi jogi szabályok fejlődése szempontjából. SHAW (61. j.) 112.

[162] ROBERTS példáival élve.

[163] ROBERTS (33. j.) 62–63.

[164] PELLET (24. j.) 789.

[165] Manfred Lachs, a Nemzetközi Bíróság korábbi bírója (1967 és 1993 között), elnöke (1973 és 1976 között) ekként fogalmazott. Általánosságban: „Minden ítélet vagy egy előre-, vagy egy visszalépés a jog fejlődésében.” Konkrétan a Nemzetközi Bíróság kapcsán: „Minden alkalommal, amikor [a Nemzetközi Bíróság tizenöt bírója] határoznak, döntő és irányadó hatást gyakorolnak a jog fejlődésére.” Manfred LACHS: „Some Reflections on the Contribution of the International Court of Justice to the Development of International Law” *Syracuse Journal of International Law and Commerce* 1983/2, 241, 245.

[166] Genocid-egyezményhez fűzött fenntartások ügy.

[167] Mavrommatis koncessziók ügye, Chorzowi művek ügye.

[168] Angol-norvég halászati ügy, északi-tengeri kontinentális talapzat ügyek.

[169] Bernadotte-ügy.

[170] Például Namíbia-ügy, Barcelona Traction ügy, Kelet-Timor ügy, teheráni túszügy, nukleáris fegyverek legalitása ügy, fegyveres tevékenység Kongó területén ügy.

[171] Kelet-Grönland ügy, francia nukleáris kísérletek ügy.

[172] PELLET (24. j.) 789–790; JENEY (135. j.) 156; LACHS (165. j.) 266–270; BRUHÁCS (62. j.) 145–146. Az előző hat jegyzetben meghivatkozott jogesetek sorrendben: *Reservations to the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide*. Advisory Opinion of 28 May 1951, I.C.J. Reports 1951, 23.; *Mavrommatis Palestine Concession*, Judgment No. 2, 30 August 1924. P.C.I.J. Series A, No. 2, 7.; *Case concerning the Factory at Chorzow* (56. j.); *Fisheries case* (117. j.); *North Sea Continental Shelf*, Judgment of 20 February 1969, I.C.J. Reports 1969, 3.; *Reparation for injuries suffered in the service of the United Nations*, Advisory Opinion of 11 April 1949, I.C.J. Reports 1949, 174.; *Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution* (56. j.); *Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited*, Judgment of 5 February 1970, I.C.J. Reports 1970, 3.; *East Timor (Portugal v. Australia)*, Judgment of 30 June 1995, I.C.J. Reports 1995, 90.; *United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran*, Judgment of 24 May 1980, I.C.J. Reports 1980, 3. www.icj-cij.org/files/case-related/64/064-19800524-JUD-01-00-EN.pdf; *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons* (62. j.); *Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda)*, Judgment of 19 December 2005, I.C.J. Reports 2005, 168.; *Legal Status of Eastern Greenland*, Judgment of 5 April 1933. P.C.I.J. Series A/B, No. 53, Judgment of 20 December 1974, I.C.J. Reports 1974, 253.

[173] Lásd a nemzetközi jog nemzetközi bíróságok általi fejlesztésének mélységeiről Kovács Péter akadémiai nagydoktori értekezését. KOVÁCS (1. j.) 1–319.

[174] LACHS (165. j.) 277; José María RUDA: „Some of the Contributions of the International Court of Justice to the Development of International Law” *New York University Journal of International Law and Politics* 1991, 35. Utóbbi forrást idézi: Teresa F. MAYR – Jelka MAYR-SINGER: „Keep the Wheels Spinning: The Contributions of Advisory Opinions of the International Court of Justice to the Development of International Law” *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht* 2016, 431.

[175] KOVÁCS (1. j.) 282.